S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 19 (2019), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2019

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko **487**.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- ANDREJ HOZJAN: **Zgodnjenovoveško Prekmurje. V čast stoletnice združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom (2019)** 11
Early Modern Prekmurje. In Honour of the Centenary of the Reunification of Prekmurje Slovenians with their Homeland (2019)
- NINA STEINBACHER in ANDREJ RAHTEN: **"V boj za staro pravdo!" – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante** 71
"In the Fight for Old Justice!" – Establishment and Activities of the Independent Agricultural Party until the End of the Constituent Assembly Period
- MATEJA ČOH KLADNIK: **Sodišče slovenske narodne časti na Ptuj** 107
The Court of Slovenian National Honour in Ptuj
- JOŽICA ČEH STEGER: **Ivan Potrč in Narte Velikonja na sončni in senčni strani revolucije** 135
Ivan Potrč and Narte Velikonja on the Sunny and Shadowy Side of Revolution
- FRANCI LAZARINI: **France Stele in raziskovanje slovenske arhitekture** 153
France Stele as the Researcher of Slovenian Architecture
- ALEŠ MAVER, DARKO FRIŠ in GORAZD BAJC: **Med begom pred sovjetsko preteklostjo in vračanjem vanjo. Stranke in volitve v Ukrajini in Belorusiji med leti 1989 in 2013** 181
Between a Flight from the Soviet Past and a Return to It. The Party Landscape of Ukraine and Belarus between 1989 and 2013
- GORAZD BAJC, JANEZ OSOJNIK in DARKO FRIŠ: **Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992** 217
Some Aspects of Slovenia's International Recognition with Particular Reference to the American Perspective, June 1991–April 1992

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

MIRAN LAVRIČ: **Mladi in religija v severovzhodni Sloveniji**
po letu 2000. Sekularizacijske težnje in relativno
vztrajanje institucionalne religioznosti257
Youth and Religion in Northeastern Slovenia after 2000.
Secularization Tendencies Along with the Relative Robustness
of Institutional Religiosity

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 277

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 283

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 329(497.1)"1920"
94(497.1)"1920"
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2019-02

"V boj za staro pravdo!" – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante

Nina Steinbacher

Prof. zgodovine in biologije, mag. managementa znanja
Osnovna šola bratov Polančičev
Prešernova ulica 19, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: steinbacher.nina@gmail.com

Andrej Rahten

Dr., redni profesor, znanstveni svetnik
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: andrej.rahten@zrc-sazu.si

Izvilleček:

V članku, ki temelji na časopisnih in arhivskih virih, je predstavljeno delovanje Samostojne kmetijske stranke v ustanovni dobi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ovrednoteni so program in ključne prioritete stranke. Opisani so njeni rezultati na volitvah v konstituantno leta 1920, ko je dosegla tudi največ mandatorov v svoji zgodovini. Prav tako je predstavljeno delovanje njenih poslancev v luči razprav o ustavni ureditvi jugoslovanske države.

Ključne besede:

Samostojna kmetijska stranka (SKS), Ivan Pucelj, Bogumil Vošnjak, konstituenta, unitarizem, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 19 (2019), št. 1, str. 71–106, 126 cit., 3 slike
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Po vstopu Slovencev v jugoslovansko državno tvorbo, od katerega mineva že stoletje, je prišlo tudi do preoblikovanja slovenske politične scene. Ključne politične orientacije takratnega časa so sicer ostale katoliškonarodna, liberalna in socialdemokratska, a že kmalu se je na podeželju pojavila nova politična sila, ki se je poskušala vzpostaviti kot alternativa takrat dominantnim katoliškim narodnjakom Antona Korošca. Delovanje Samostojne kmetijske stranke (SKS) v času obstoja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je doseglo vrhunec že kmalu po ustanovitvi, na volitvah v Ustavotvorno skupščino, ko je osvojila tudi največ mandatorov v svoji zgodovini.¹ Znano je, da je njen ključni protagonist postal in ostal Ivan Pucelj (1877–1945), večkratni poslanec in minister.² Celovite monografije o SKS še nimamo, čeprav se vsaj za začetna leta njenega delovanja lahko opremo na strnjen in zanimiv pregled izpod peresa Albina Prepeluha.³ Šele v zadnjem času pa med zgodovinarji je zaznati povečan interes za delovanje Pucelja in njegovih strankarskih sopotnikov.⁴ V članku bo predstavljena ustanovna doba delovanja SKS in njena politika do konca zasedanja konstituantne Kraljevine SHS.⁵

¹ Prispevek je rezultat raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, št. P6-0138 (A), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Uvodoma velja zapisati nekaj temeljnih podatkov iz biografije Ivana Pucelja. Rojen je bil 1. junija 1877 v Velikih Laščah v hiši Na griču nad Ščito v družini posestnika in mesarja Janeza in Franciške, rojene Tomšič. Ljudsko šolo je obiskoval v Velikih Laščah in Starem Logu pri Kočevju, med leti 1889 in 1901 pa je bil vpisan na ljubljansko višjo gimnazijo. Tam je uspešno končal dva razreda, ko se je moral zaradi očetove smrti vrniti domov. Prevzel je družinsko obrt in se izučil za mesarja. Nadalje se je izobraževal sam, pritegnilo pa ga je tudi literarno ustvarjanje. Leta 1900 se je Pucelj napotil v Združene države Amerike, kjer je deloval zlasti kot časnikar pri *Ameriški domovini* (Cleveland) in *Amerikanskem Slovincu* (Joliet). Med tamkajšnjimi slovenskimi rojaki si je z novinarskim delom pridobil velik vpliv. V ZDA se je odpravil skupaj s svojo izvoljenko Emo, hčerjo uglednega sodnika Danijela Šufajla, ki pa je njuni zvezi nasprotoval. Kljub temu se je Pucelj v Clevelandu z njo poročil. Jeseni 1902 se je z družino vrnil v Velike Lašče. Po vrnitvi iz ZDA se je Pucelj začel ukvarjati s politiko, sprva v liberalni stranki, nato pa v Samostojni kmetijski stranki (SKS). Z ZDA, kjer je živel na prelomu stoletja, je simbolično povezana tudi Puceljeva smrt. Umrl je namreč 25. maja 1945 v ameriški bolnišnici, tik po koncu druge svetovne vojne, ki jo je pričakal v zloglasnem taborišču Dachau. Prim. Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Ivana Pucelja (dalje: ASBL, OM Ivan Pucelj); Silvo Kranjec in France Koblar, "Ivan Pucelj", v: *Slovenski biografski leksikon*, II. knjiga, ur. Franc Ksaver Lukman (Ljubljana, 1976), str. 590–591; Jurij Perovšek, "Ivan Pucelj", v: *Enciklopedija Slovenije*, 10. zv. (Ljubljana, 1996), str. 12; Branko Marušič, "Ivan Pucelj", v: *Sto slovenskih politikov* (Ljubljana, 2002), str. 156.

³ Albin Prepeluh, *Kmetijski pokret med Slovenci po prvi svetovni vojni* (Ljubljana, 1928) (dalje: Prepeluh, *Kmetijski pokret*).

⁴ Prim. Mateja Ratej, "Pogledi na revščino: iz korespondence Ivana Pucelja, ministra za socialno politiko in narodno zdravje Kraljevine Jugoslavije", *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, št. 2 (2013), str. 64–78; Tomaž Ivešič, "Skriti dokumenti Ivana Pucelja", *Dileme. Razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine* 1, št. 1–2 (2017), str. 213–246; *Odvetnik in oblast. Dr. Igor Rosina (1900–1969)*, ur. Jure Gašparič in Katja Škrubej (Ljubljana, 2017).

⁵ Tudi večina ohranjenih arhivskih virov o SKS je vezanih na Puceljevo delovanje. Nahajajo se zlasti v arhivskih fondih Ivana Pucelja v Arhivu Republike Slovenije (ARS) in Pokrajinskem arhivu Maribor (PAM), kjer je shranjena večina korespondence. Slednjo je politikov vnuk Gregor Pucelj izročil raziskovalki Mateji Ratej, ta pa ga je predala v PAM. Manjši del zapuščine je Pucelj izročil soavtorici tega

Podeželska alternativa Koroščevi stranki

Kraljevina SHS je svojo prvo vlado dobila 20. decembra leta 1918, načeloval pa ji je eden najvplivnejših srbskih radikalcev Stojan Protić. Sestavljena je bila iz zastopnikov vseh pomembnejših strank v novi državi. Prvak Vseslovenske ljudske stranke (VLS) Anton Korošec, ki se je vrnil v domovino šele po sprejemu *Prvodecembrskega akta* združitve avstro-ogrskih južnih Slovanov s Kraljevino Srbijo, je postal njen podpredsednik in hkrati minister brez listnice. Med skupno dvajsetimi ministri se je znašel še en Slovenec, liberalec Albert Kramer, ki je postal odgovoren za konstituinto.

Koroščeva Vseslovenska ljudska stranka je sicer tudi po letu 1918 ostala najmočnejša slovenska stranka. Na slovenski politični sceni je takrat dominirala že dobro desetletje, kar je bila prvenstveno zasluga Koroščevega predhodnika Ivana Šusteršiča, "nekronanega vojvode kranjskega", prvaka Slovenske ljudske stranke (SLS) in vodilnega predvojnega slovenskega parlamentarca, ki je pod eno zastavo uspel povezati vse katoliškonarodne politične organizacije na Slovenskem. Toda kmalu po prevratu je njena moč začela upadati. Vzroke gre iskati predvsem v težkem gospodarskem stanju po vojni, številnih porazih na zunanjepolitičnem področju, pa tudi v Beogradu se stranka sprva ni najbolje znašla. V novi politični situaciji so bili spretnejši slovenski liberalci, združeni v Jugoslovanski demokratski stranki (JDS). V Beogradu so zaradi svojih jugoslovanskih in monarhističnih stališč uživali ugled, ki so ga poskušali izkoristiti za utrditev političnega vpliva, s čimer bi se dvignili s političnega roba, kamor so jih potisnili katoliški narodnjaki na predvečer prve svetovne vojne. Da bi se okrepili, so se povezali z drugimi liberalnimi političnimi skupinami v vsedrjavno Demokratsko stranko. V Jugoslovanski socialdemokratski stranki (JSDS) sta se spomladi leta 1919 oblikovala dva tokova, ki sta imela podporo v jugoslovanskem delavskem in socialdemokratskem gibanju. Kot je znano, je do razhajanj prišlo predvsem zaradi "ministerializma", torej sodelovanja predstavnikov socialističnih strank z meščanskimi v organih oblasti.⁶

Poleg treh tradicionalnih političnih taborov, ki so se v slovenskem političnem prostoru uveljavili že v devetdesetih letih 19. stoletja, so se po prevratu začele razvijati tudi nove stranke. To je veljalo tudi za podeželje, ki je bilo spričo številčnosti kmečkega prebivalstva pomemben volilni bazen: leta 1910 ga je

članka, ki ga je obiskala v okviru iskanja virov za diplomsko nalogo, za kar se mu zahvaljuje. Prim. Nina Steinbacher, *Liberalizem na slovenskem podeželju – politični profil Ivana Puclja*, diplomska naloga, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta (Maribor, 2012).

⁶ Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana, 1965), str. 129–131 (dalje: Mikuž, Oris); Peter Vodopivec, *Od Poblínove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2006), str. 167–169 (dalje: Vodopivec, *Od Poblínove slovnice*).

bilo dve tretjini, dvajset let kasneje pa še vedno visokih 60 %. V tem bazenu je sicer tradicionalno lovila VLS, a kljub odličnim volilnim rezultatom že pred prvo svetovno vojno ni bila edina. Po ugotovitvah Vasilija Melika se tudi njej nasprotni kandidati na podeželju raje niso razglašali za liberalne, ampak le za zastopnike kmečkih interesov. Samostojni kmečki kandidati so že takrat načrtovali ustanovitev posebne stranke. Leta 1907 je na Goriškem nastala – sicer zgolj kratkotrajna – agrarna stranka, podobne formacije pa so nastajale tudi na Kranjskem.⁷

S prevratom so nastale razmere, v katerih je tudi na podeželju prišlo do preloma tradicionalnih delitev. Bogatejši liberalni sloj na slovenskem podeželju je poskušal povečati svoj politični vpliv, saj naj bi bili obe tradicionalni slovenski meščanski stranki nezmožni zastopati interese kmečkega in nasploh podeželskega ljudstva.⁸ V hitrem širjenju Hrvaške republikanske kmečke stranke (HRSS) Stjepana Radića na Hrvaškem so nekateri kmečki veljaki videli priložnost, da tudi oni zberejo nezadovoljne množice, ki jih je pestil vedno slabši gospodarski in politični položaj. Tega se je zavedal tudi Radić, ki je rad posegal na slovensko podeželje, še zlasti v mariborskem volilnem okrožju⁹, kjer je povzročal preglavice predvsem Koroščevi stranki.¹⁰ Toda Radić, ki je nekaj časa poskušal kovati zavezništvo tudi z republikanskim gibanjem Antona Novačana,¹¹ ni bil edini, ki se je želel vzpostaviti kot alternativa Koroščevi stranki na slovenskem podeželju.

Poleti 1919 se je na politični sceni pojavila nova slovenska strankarska formacija, ki je nastopila z udarnimi gesli v stilu "V boj za staro pravdo!", "Na svoji zemlji in v svoji državi kmet hoče biti sam svoj gospodar!", "Kmet, pomagaj si sam, in svoje stališče v državi uravnavaj si sam!" Pobudniki nove stranke so tako želeli sporočiti, da "nikdar več nočejo političnega vodstva puščati v roke drugim stanovom, ki so doslej kmeta zaslužnjevali in ga izrabljali ter so ga vpoštevali samo kot najmočnejšega volivca, kadar so pri volitvah potrebovali njegov glas".¹²

⁷ Vasilij Melik, "Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982), str. 19–24, tu 21–22 (dalje: Melik, "Slovenski liberalni tabor").

⁸ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 7.

⁹ Andrej Rahten, "Radić na štajerski fronti Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 171–190.

¹⁰ Prim. Mateja Ratej, "Slovenska ljudska stranka na Štajerskem med leti 1923 in 1929", *Studia Historica Slovenica* 5, št. 1–2–3 (2005), str. 493–512; Janko Prunk, "Radić in Slovenci 1919–1928", *Zgodovinski časopis* 39, št. 1 (1985), str. 25–34; Aleksandra Berberih-Slana, "Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji. Od nastanka Kraljevine SHS do volitev v narodno skupščino leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), str. 37–60.

¹¹ Več o tem Igor Grdina, "Kratka zgodovina Slovenske zemljoradniške in Slovenske republikanske stranke Antona Novačana", *Zgodovinski časopis* 43, št. 1 (1989), str. 77–95.

¹² "Kmetom!", *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, št. 1, str. 1; "Dopisi – Brežice", *Kmetijski list*, 31. 7. 1919, št. 3, str. 3; Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 9.

Ustanovni kongres Samostojne kmetijske stranke je potekal 1. junija 1919 v Ljubljani. Pobuda za novo stranko je bila posledica velikega agitacijskega boja med SLS in JDS za prevlado na podeželju pomladi 1919. Z izjemo maloštevilnih poljedelskih strokovnjakov v SKS druge inteligence sprva ni bilo. SKS je bila v skladu z nazivom v resnici organizirana kot stanovska stranka, toda njena "samostojnost" je bila vsaj v začetku precej vprašljiva. Poznavalci slovenske politike v ustanovni dobi jugoslovanske države so si edini v ugotovitvi, kakšen je bil osnovni namen nove kmečke stranke. In sicer naj bi JDS s pomočjo SKS končno prodrli v zaledje katoliškega gibanja. Po mnenju Janka Prunka je bil cilj nove stranke, da kot "liberalna ekspozitura na podeželju, SLS izmakne del njenih kmečkih volivcev".¹³ Podobno lahko beremo v standardnem delu Momčila Zečeviča, da je SKS nastala pod pokroviteljstvom JDS, zanesljivo pa naj bi tudi držalo, "da je politika te stranke že od začetka zavila v povsem nepričakovano smer".¹⁴

SKS je bila pri Deželni vladi za Slovenijo uradno registrirana 26. junija 1919. Organizacijski statut SKS je določal, da pomembne strankine politične funkcije opravljajo izključno kmetje v ožjem stanovskem smislu, dobrodošli pa so bili tudi kmetijski strokovnjaki. V tem smislu je bil oblikovan šestdesetčlanski izvršilni odbor stranke.¹⁵ Prvo načelstvo SKS so sestavljali načelnik Jakob Kušar, posestnik iz Notranjih gor, podnačelniki Jožef Černe, kmet iz Zgornje Šiške, Ivan Pipan, kmet iz Vižmarij, ter Franc Kraljič, kmet z Iga. Tajnik stranke in urednik glavnega glasila SKS *Kmetijski list* je postal Alojzij Jamnik, kmetijski strokovnjak v Ljubljani.¹⁶

Kmalu se je kot ključna osebnost stranke, ki je bila ustanovljena prav na njegov 42. rojstni dan, uveljavil Ivan Pucelj. Pred vojno se je sicer najprej pridružil Narodno napredni stranki, ki je imela svojo glavno oporo v urbanih središčih. Pucelj pa je svojo dejavnost usmerjal zlasti na podeželje, pri čemer je zlasti opozarjal na ovire, ki škodujejo slovenskemu kmetu. Leta 1913 je kot neodvisni kmečki kandidat nastopil na deželnozborskih volitvah v kmečko kurijo v 10. volilnem okraju za Velike Lašče, Ribnico in Žužemberk. Mandata ni dobil. Med prvo svetovno vojno je bil vpoklican na fronto, po njej pa je nadaljeval z delom v liberalni stranki, ki se je ob prevratu preimenovala v JDS. Kot njen predstavnik je bil navzoč na številnih shodih, na katerih so prišle do izraza njegove govorniške spretnosti, ki so ga nato krasile skozi celotno jugoslovansko dobo. Liberalni

¹³ Janko Prunk, "Politične koncepcije slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982), str. 117–134, tu 119.

¹⁴ Momčilo Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici – Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929* (Maribor, 1986), str. 93 (dalje: Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*).

¹⁵ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 7–9.

¹⁶ "Načelstvo S.K.S.", *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, št. 2, str. 3.

Karikatura dolgoletnega prvaka SKS in večkratnega ministra Ivana Puclja (Ostalina Ivana Puclja)

dnevnik *Jutro* ga je tako ob šestdesetletnici označil za "popularnega, zmagovitega govornika".¹⁷ Leta 1919 je izstopil iz JDS, nov politični izziv pa našel v SKS.

Sprva je kazalo, da je dobila Koroščeva VLS na podeželju nevarno konkurenco. To je razvidno tudi iz spominskih zapisov krščanskosocialnega ideologa Andreja Gosarja, kjer je opisal takratno zaskrbljenost strankarskih kolegov. VLS je sicer res črpala svojo moč prvenstveno na podeželju, a že pred vojno se je zlasti po zaslugi Janeza Evangelista Kreka močno okrepila tudi med delavstvom, prodirala pa je tudi v urbana okolja. Toda v vodstvu VLS so na izziv SKS reagirali različno. Večina je menila, da se je treba vrniti h koreninam in povečati vpliv kmečke organizacije v stranki. Seveda so se drugi stanovi v stranki, zlasti

¹⁷ ASBL, OM Ivan Pucelj.

delavstvo, začeli čutiti zapostavljene. Gosar je bil sprva pooblaščen, da stranko reorganizira v smeri enakopravnega razvoja različnih stanov, a je bil že kmalu ustavljen, češ da s tem ruši stranko.¹⁸

Ne samo v VLS, tudi med privrženci SKS je prihajalo do razhajanj glede organizacije stranke. Ker so člani SKS prihajali iz različnih okolij, so pomen in cilje stranke različno interpretirali. Za pravilno razumevanje ideologije in organizacije stranke si je v začetni dobi prizadeval zlasti kmetijski strokovnjak Gustav Pirc. Zaradi vse več krajevnih organizacij SKS so 1. februarja 1920 poleg ljubljanskega centralnega tajništva ustanovili še tajništvo v Celju in kasneje še v Mariboru.¹⁹ Nedvomno je bila SKS takrat v vzponu, njena volilna baza pa se je hitro širila.²⁰

SKS je sicer naznanjala, da čistijo "deželo brezobzirno klerikalnega in liberalnega zla".²¹ S poudarjanjem solidarnosti med kmeti in obrtniki je lovila potencialne volivce v tradicionalni bazi obeh klasičnih meščanskih strank. To je bilo razvidno tudi 20. maja 1920 ob spojitvi SKS s Samostojno gospodarsko obrtniško stranko:

Náš program že itak poudarja najtesnejše prijateljsko razmerje z obrtniškim stanom. Prav tako določbo vsebuje z ozirom na kmetijski stan tudi program obrtniške stranke. /.../ S to spojitvijo se je zgodilo, kar je čisto naravno. Dva najsorodnejša in najboljša delovna stanova v deželi sta se tudi politično združila v enotno politično stranko, v kateri bosta skupno nastopala za uresničenje svojih stanovskih zahtev. Slovenskim obrtnikom čestitamo, ker so se pridružili naši stranki in tako okrepili svojo in našo politično moč, ki odslej predstavlja skupno moč. Saj pa tudi med kmetom in obrtnikom itak ni razlike. Vsak obrtnik na deželi je tudi kmet in skoraj vsak kmet vsaj deloma obrtnik.²²

¹⁸ Andrej Gosar, "Glas vpijočega v puščavi. Dvajset let ideoloških trenj in težav v slovenskem krščanskem socialnem gibanju", *Revija 2000*, št. 37–39 (1987), str. 85–133.

¹⁹ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 11–12.

²⁰ Odličen poznavalec takratnega strankarskega življenja Fran Erjavec, ki sicer ni skrival naklonjenosti do SLS, je takole povzel vzroke za uspeh SKS: "Za delom izobraženstva, meščanstva in malomeščanstva, ki ga je zajela Jugoslavija, je mladoliberalna politika kmalu pridobila tudi ono plast močnejših kmetov in podeželskih obrtnikov, trgovcev in gostilničarjev, ki so v preteklosti prav tako stalno volili liberalno. Ti so začeli pred vojno nastopati pri raznih volitvah s "samostojnimi" kandidaturami izven izrazito meščanske liberalne stranke. /.../ Pojavila se je cela vrsta drugih bolj ali manj veljavnih kmečkih prvakov s podeželja (Drofenik, Pipan, Pucelj in drugi), katerim se je pridružilo tudi nekaj izobražencev – strokovnjakov s kmetijskega področja /.../ Pred očmi so jim seveda lebdeli silni uspehi Radičevega kmečkega gibanja na Hrvatskem, vendar niso sledili njegovi destruktivni demagogiji, pač so pa začeli /.../ iskati zvez s podobnim zemljoradničkim gibanjem v Srbiji." (Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 94).

²¹ "Zahteve našega kmetijstva", *Kmetijski list*, 11. 3. 1920, št. 11, str. 2.

²² "Združitev obrtnikov s kmeti", *Kmetijski list*, 27. 5. 1920, št. 22, str. 1.

Čeprav je SKS nastala s finančno in politično podporo JDS, pa se marsikaj le ni izšlo po liberalnih načrtih. SKS se je namreč postopno želela otresti liberalnega tutorstva, zato ji je liberalni prvak Gregor Žerjav kasneje očital "kmečki egoizem", češ da naj bi "zahrbtno razbijala demokratske vrste".²³ Toda do razhoda s pokrovitelji ni prišlo čez noč in cilj SKS je ostal jasen: oblikovati resno podeželsko alternativo katoliškim narodnjakom. Slednji so bili prav v prvih dveh letih delovanja SKS precej ranljivi. Korošec se je moral ukvarjati z močnim republikanskim krilom v lastni stranki, izgube na diplomatskem področju, ki so odrezale od matice koroške in primorske Slovence, pa so stranko prisilile, da se je odpovedala besedici "vse" v svojem nazivu. SKS pa se je zelo trudila, da s svojim programom, ki je bil usmerjen izključno v kmečko populacijo, razrahlja izvorno volilno bazo SLS.

Programske prioritete SKS v ustanovni dobi

Po ustanovitvi je SKS prek glavnega glasila *Kmetijski list* postopoma seznanjala javnost s svojimi programskimi načeli.²⁴ Kmete je SKS pozivala, naj si pomagajo sami, med drugim tudi z vzklikom: "Zato le k višku srca in otresite se vseh pijavk, naj bodo kateregakoli stanu!"²⁵ Že v prvi številki glasila je SKS poudarila, da je "popolnoma samostojna kmetijska organizacija" in da so vsi očitki, da je "stranka liberalna, klerikalna ali celo šušteršičeva" popolnoma neutemeljeni.²⁶ Svoje načrte so privrženci SKS želeli uresničiti s sodobnim programom, ki je predstavljal zlasti gospodarske interese poljedelcev.²⁷ V strankinem programu so se privrženci SKS omejili zgolj na konkretne vsakodnevne kmečke zahteve, ki so jih sprti dopolnjevali na strankinih shodih in taborih. Nekaj točk so prevzeli tudi od VLS, globljih izhodišč svojega programa pa niso izoblikovali.

Uresničevanje političnih interesov je SKS gradila na kritiki vseh tradicionalnih taborov, katoliškega, delavskega in liberalnega.²⁸ Kot negativen poduk

²³ Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 93. Več o Žerjavu in politiki slovenskih liberalcev Jurij Perovšek, "Idejni in politični oris Gregorja Žerjava", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 313–345 (dalje: Perovšek, *Žerjav*).

²⁴ *Kmetijski list* (kasneje *Kmetijski list*) je izhajal tedensko, vsak četrtek. Nabor tem v glasilu je bil bolj ali manj stalen. V ustanovni dobi SKS so se uvodoma vrstila udarna vabila kmetom, da se priključijo k stranki. Prim. "Splošna mobilizacija. Nobenih oprostitev! Kmetje, vsi v boj za dom!", *Kmetijski list*, 31. 7. 1919, št. 3, str. 1; "Pomen kmečke politične organizacije", *Kmetijski list*, 4. 9. 1919, št. 8, str. 1; "Vsem našim odborom in organizacijam", *Kmetijski list*, 29. 4. 1920, št. 18, str. 1.

²⁵ "Kmetijski stan in njega pijavke", *Kmetijski list*, 25. 9. 1919, št. 11, str. 2.

²⁶ "Uradna izjava Samostojne kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, št. 1, str. 1.

²⁷ Prim. Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (1998), str. 30–31.

²⁸ "Uradna izjava Samostojne kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 7. 8. 1919, št. 4, str. 1.

je SKS bralcem *Kmetijskega lista* predstavila socialne demokrate, ki jim je sicer tudi priznavala določene zasluge:

Pred 25 do 30 leti so pričeli s svojo organizacijo. V začetku jim ni šlo baš posebno gladko. Bili pa so vztrajni, imeli so pogum, delali so leto za letom naprej, navduševali so se in šlo je in šlo je /.../ Kaj vidimo danes! Imeli so svojega ministra v Belgradu, imeli so svoja poverjenika v pokrajinski vladi za Slovenijo, za svojo gospodarsko organizacijo so prejeli mesečne denarne podpore v neznansko visokih vsotah. Pa to jim je bilo še vse premalo. Odpoklicali so ministra, odpoklicali svoja poverjenika iz pokrajinske ljubljanske vlade. Hočejo več. Premalo jim je bilo! Domišljujejo si celo, da se bo država tresla pred njimi. Kaj pa je s kmeti? Nikdo jih ne pogleda.²⁹

V SKS so odločno zavračali politiko kolektivizacije. Delavce so obtoževali nepravilnih nazorov v kontekstu komunističnih nauk. Želeli so vladavino kmeta, kjer bo imel kmet svojo lastno moč in se mu ne bo potrebno zanašati na interese in pomoč elite.³⁰

Načelstvo SKS je v eni od uvodnih števil *Kmetijskega lista* podalo uradno izjavo na očitke in podtikanja glasil VLS *Domoljub* in *Slovenec*, češ da je stranka "liberalna". Celó nasprotno: "Stranka je od vseh obstoječih slovenskih političnih strank popolnoma neodvisna in samostojno nastopa izključno le za kmečke koristi brez kakršnekoli pomoči dosedanjih 'kmečkih prijateljev' iz drugih strank. 'Liberalna' stranka vendar zbira kmete v svojem 'Kmečkem svetu', tako kot 'klerikalna' v svoji 'Kmečki zvezi'."³¹ *Kmetijski list* je v bran pred očitki nadaljeval: "Da bi mi 'plavali v liberalnih vodah', je ravno tako izključeno, kakor gotovo je, da nikdar ne bomo plavali zvezani v 'Zvezinih' vodicah."³² Poleg liberalnega ozadja, ki ga je tudi JDS v javnosti očitno želela prikriti, so SKS obtoževali za nastali razkol med kmeti, ki so bili prej monopolno vključeni v SLS, večji in bogati posestniki pa v JDS. SKS je izražala ambicijo, da bi združevala srednje in male kmete ter viničarje, med katerimi si je nove člane pridobivala tudi z namero odprave "razlik med liberalci, klerikalci, šusteršičijanci in štajercijanci"³³.

Elita SKS naj bi bili v prvi vrsti vendarle premožnejši kmečki veljaki, ki so jih v stranki zato nagovarjali k odkriti podpori in jim obljubljali več ugodnosti. Tistim, ki so vztrajali pri SLS in njeni stanovski organizaciji Kmečki zvezi, pa so odkrito grozili:

²⁹ "Kmetje, organizirajte se!", *Kmetijski list*, 21. 8. 1919, št. 6, str. 2.

³⁰ "Volilna borba", *Kmetijski list*, 30. 9. 1920, št. 40, str. 1.

³¹ "Uradna izjava Samostojne kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 7. 8. 1919, št. 4, str. 1.

³² "Domoljubu", *Kmetijski list*, 7. 8. 1919, št. 4, str. 2.

³³ "Naši shodi ob Sotli", *Kmetijski list*, 28. 8. 1919, št. 7, str. 2.

Veleposestva so pri nas po večini last Nemcev, oziroma nemčurjev, kateri so ob času Habsburžanov nad ljudstvom vladali. Po razsulu Avstrije je prenehala ta nadvlada veleposestnikov nad revnim kmetiskim ljudstvom. Vse gorje in vse trpljenje ljudstva je izzzvenelo med vojno v zahtevi po odpravi veleposestev, oziroma po ureditvi agrarne reforme /.../ kar je tudi vzrok, zakaj iščejo naši veleposestniki zavetje pri stranki, ki jim je načeloma najbližja. Vse stranke agitirajo s tem, da se veleposestva razdele med revne kmete, samo SLS o tej stvari molči, oziroma ona se boji agrarne reforme. Saj vemo, da se je ta stranka v Beogradu zavzela za to, da bi se turškim begom v Bosni zemlja vrnila in da bi jim revni kmetje morali plačevati visoko najemnino. Pri nas se SLS boji agrarne reforme zategadelj, ker bi bili po njej prizadeti razni samostani ter razna cerkvena posestva. /.../ Kot to naši veleposestniki dobro vedo, zato se oklepajo SLS, misleč si, da če zmaga SLS, se gotovo ne bi izvedla agrarna reforma. Čudno se nam zdi, da se zavzema 'Kmečka zveza' za razdelitev veleposesti. /.../ Naši veleposestniki naj vedo, da se, jim bo bolje godilo, ako se bodo malo demokratizirali in imeli nekoliko več čuta pravičnosti do kmetškega ljudstva. Vedite, da je odvisen vaš uspeh od naše dobre volje. Ako bi enkrat začeli mi vas tako prezirati, kakor ste vi nas prezirali, ne bi vam vsa veleposestva prav nič koristila. Ako bi mi vaših njiv ne obdelavali in najemnine ne plačevali, bi morali vi lakote umreti.³⁴

Ena ključnih dilem v soočanju s katoliškimi narodnjaki je bila (zlo)raba vere v politične namene. Ob zavedanju o občutljivosti teme so v SKS poudarjali načelo spoštovanja vere, vendar le, če se je ne zlorablja v politične namene. To pojasnjuje izjava urednika *Kmetijskega lista*, ki pravi, da "če pišemo proti duhovnu kot politiku, ki se bori za popolno posvetno oblast, še ni rečeno s tem, da smo proti duhovnom kot dušnim pastirjem". Zavedajoč se velikega vpliva duhovnikov na podeželju, je morala SKS zelo previdno naslavljal vprašanje glede njihove družbene vloge: "Pravega duhovna, ki hoče biti res duhoven, bomo spoštovali in ščitili. Proti duhovnu pa, ki zlorablja svoj vzvišeni poklic za strankine politične namene, bomo se branili. /.../ Vera in cerkev je nam sveta, biti mora enaka za vse, ne le za pristaše klerikalne politične stranke."³⁵ Glede vere je SKS očitno želela ubrati nekakšno srednjo pot med meščanskimi liberalci in katoliškimi narodnjaki. Zavezala se je, da "bo varovala verski čut slovenskega ljudstva" in tako "nastopila proti elementom in strankam, ki bi hoteli narod zavajati v brezverje".³⁶ Večina duhovnikov je vseeno ostala zvesta VLS, nekaj izjem je bilo mogoče najti predvsem v vrstah "starinov", privržencev nekdanjega kranjskega deželnega glavarja Šusteršiča. Med njimi velja omeniti zlasti

³⁴ "Našim veleposestnikom", *Kmetijski list*, 14. 10. 1920, št. 42, str. 2.

³⁵ "Ali smo res proti duhovnom?", *Kmetijski list*, 4. 3. 1920, št. 10, str. 5.

³⁶ "Program Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo", *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, št. 1, str. 1.

kranjskega dekana Antona Koblarja.³⁷

Med programske prioritete so v SKS uvrstili tudi ustanavljanje šol, ki naj bodo prilagojene kmečkim potrebam. V vodstvu stranke so se zavzemali za strokovno in politično izobrazbo kmeta, ki bi ju dosegli s prenovo ljudskih šol po merilu kmeta in z ustanovitvijo novih kmetijskih strokovnih šol. Kritizirali so, da tedanje kmetijstvo ni bilo dovolj učinkovito. Vzrok so videli v nasprotovanju "starih gospodarjev" in v pomanjkljivem strokovnem znanju, kajti "telesna moč sama ne zadostuje, treba je duševne omike in strokovne izobrazbe, da si gospodarji priborimo v državi ono mesto, katero nam gre". Pri tem so računali tudi na mlado generacijo: "Kar še sami nimamo, privoščimo svojim sinovom! Dokler ne bomo upoštevali kmetijske strokovne izobrazbe, tako dolgo ni misliti na uspešno povzdigo našega kmetijstva, tako dolgo ni upati na uspešno kmetijsko strokovno organizacijo."³⁸

Da bi izboljšali kmetijsko gospodarstvo in spodbudili njegov razvoj, so ustanovitelji SKS predlagali tudi čimprejšnjo ureditev prometnih povezav, cest in železnic, ki bi kmetom omogočile "čim krajšo in ugodnejšo zvezo za doseg gospodarskih in trgovskih središč". Z znižanjem železniških tarif bi spodbudili izvoz poljedelskih produktov in jih naredili bolj konkurenčne tudi na tujih trgih. SKS se je prioriteto zavzela še za nekatere druge ukrepe. Sem so sodili zlasti skrajšanje vojaškega roka za kmete, splošno številčno znižanje vojske po dokončni določitvi nove državne meje, starostno in nezgodno zavarovanje malih kmetov in poljedelskih delavcev. V stranki so se tudi navduševali nad sprejemom "kmečke ustave", s katero bi kmečka stanovska zastopstva v narodni skupščini ščitila siromašne sloje.³⁹

Da bi pridobila večjo naklonjenost ljudstva, je stranka organizirala številne shode, na katerih so preprosti kmečki govorniki nagovarjali zbrane, da se priključijo SKS in se odrečejo "aristokratskim" in "meščanskim" strankam. Ideje, povzete v programu stranke, so prodrle med kmečkimi množicami in krajevne politične organizacije SKS so postajale vse številnejše. Da bi politično izobrazili kmeta, so v strankinem glasilu *Kmetijski list* objavili poljudno razlago strankinega programa in političnih ter socialno-gospodarskih razprav.⁴⁰

Pomembno prioriteto delovanja SKS je predstavljala agrarna reforma. Njena tozadevna stališča so v zgodovinopisju deloma že znana, saj jih je analiziral Zdenko Čepič.⁴¹ Kot stranka, ki je zagovarjala v prvi vrsti interese večjih

³⁷ "Dekan Anton Koblar", *Kmetijski list*, 15. 8. 1928, št. 33, str. 7.

³⁸ "Kmetijska strokovna izobrazba", *Kmetijski list*, 11. 9. 1919, št. 9, str. 1.

³⁹ "Program Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo", *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, št. 1, str. 1; Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 8.

⁴⁰ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 10–11.

⁴¹ Zdenko Čepič, "Slovenske politične stranke o agrarni reformi med svetovnima vojnama", *Zgodovinski časopis* 49 (1995), str. 259–280, tu 269–270.

agrarnih posestnikov, se je SKS zavzela za "pravično" izvajanje reforme:

Razdelitev (zemlje) naj bi se vršila kolikor mogoče tako, kot to zahtevajo krajevne posestne razmere, ki so med Slovenci skoraj na vsak korak drugačne. /.../ Agrarna reforma je velikansko delo najdalekosežnejšega vpliva za bodoče uspevanje našega kmetijstva. Ker pa o vseh silno različnih krajevnih razmerah danes nihče ni poučen in bi razdelitev po tako rekoč umetno izkalkuliranih šablonah nika-
kor ne mogla biti zadovoljiva, še manj pa gospodarsko dobra, bi bilo pametneje, potrošiti še toliko dela in časa, da se razmere popolnoma proučijo ter se pride do soglasja vseh interesiranih krogov, kakor tudi, da se na temelju tega določi za razdelitev podlago, ki bi bila tudi gospodarsko utemeljena ali vsaj opravičljiva. /.../ Stroške za izvedbo agrarne reforme bo itak nosil kmet, zato ima tudi pravico zahtevati, da se razmere dovolj proučijo.⁴²

V SKS so predlagali, da tudi kmetje postanejo člani agrarnih komisij, ki bodo ocenjevale razmere na terenu in na njihovi osnovi izdajale odloke. Prehodne odločbe so namreč bile spisane na osnovi dostopnih katastrskih map, ki pa so bile v večini primerov v razkoraku z dejanskim stanjem. Bili so mnjenja, da naj se zasežejo predvsem aristokratska, samostanska in škofijska posestva. Do končnoveljavne ureditve naj bi jih obdržala v svoji lasti država, ki naj oddaja zemljo v najem in uredi sistem sečnje gozdov. Po mnenju SKS pa reforma ne bi smela škodovati domačim kmetijskim veleposestvom: "Slovenci nimamo veleposestev, ki bi se mogla vsaj od daleč primerjati z onimi v ostali Jugoslaviji in katere se hoče omejiti, ali to pa ni prava agrarna reforma. Zatorej v Sloveniji ni potrebno razburjati kmete zaradi delitve zemlje, kakor so to hoteli nekateri časopisi (*Domoljub*)."⁴³

V SKS so menili, da so velika posestva ekonomsko donosnejša, zato so nasprotovali njihovi delitvi, s "pravično" izvedeno reformo pa bi zemljo dobili le tisti, ki jo obdelujejo. Tako naj bi ustvarili pogoje za napredek kmetijstva, izvedli pa bi jo ob sodelovanju kmečkih zastopnikov in kmetijskih strokovnjakov. Kljub temu da je stranka nasprotovala agrarni reformi na veleposestih, se je zavzemala tudi za siromašne kmečke sloje. Tako so od "glavnega poverjenika za agrarno reformo, glasom katere se ureja oddaja zemljišč v zakup ter oddaja lesa in stelje tistim, ki nimajo dovolj ali nič svoje zemlje, odnosno gozdov", zahtevali, "da bodo kmetje, ki nimajo gozdov, končno vendarle dobili vsaj toliko lesa iz gozdov raznih velikašev, kolikor ga neobhodno potrebujejo". Od kmetov se je pričakovalo, da bo obdelovalna zemlja izkoriščena in obdelana. Pri tem

⁴² "Koliko zemlje je pustiti velikim posestnikom?", *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, št. 2, str. 1.

⁴³ "Ureditev zemljišč (agrarna reforma)", *Kmetijski list*, 14. 8. 1919, št. 5, str. 2.

pa bi bilo potrebno upoštevati tudi določene zasluge državotvornega značaja: "Kot najemniki imajo vselej, zlasti pa tedaj, kadar zemlje primanjkuje, prednost dobrovoljci in vojaki, ki so se borili za osvoboditev in ujedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev, invalidi ter vdove in sirote padlih vojakov."⁴⁴

Med temami, ki jih je izpostavljala SKS, velja omeniti tudi problematiko uvoznih in izvoznih carin. Z visokimi izvoznimi carinami je bil kmet prisiljen prodajati živino in pridelke domačim kupcem in to po nižjih cenah, kot bi jih sicer v tujini. Cene kmetijskih proizvodov so bile z vidika kmeta pre nizke glede na proizvodne stroške, a hkrati so razumeli dejstvo, da je bila cena živeža za povprečne državljane visoka. Vladi so zato predlagali, da na izdelke, ki jih kmetje nujno potrebujejo za delovanje, ukine uvozno carino in s tem zniža proizvodne stroške, glede ukinitve izvozne carine pa bi "potem našo živino izvozna podjetja bolje plačevala in s tem bodo cene živini tudi na domačem trgu vsaj primerne ostale". Pri tem so se v SKS sklicevali tudi na namero, "da bo tudi Avstrija uvedla izvozno carino na njene industrijske izdelke, katerih potem tudi mi ne bomo dobili drugače kot po grozno visokih cenah in še to s težavo".⁴⁵ Z odpravo carin bi posledično prekinili "verižništvo in parasitsko prekupčevanje", ki sta bila med drugim posledica iskanja ugodnih načinov trgovanja s kmetijskimi pridelki in potrebščinami prek posrednikov.⁴⁶ SKS je v resolucijah od agrarnega in finančnega ministrstva zahtevala takojšnjo odpravo izvoznih in uvoznih carin na sol, petrolej, železo, vžigalice, poljedelske stroje in orodje, oblačilne snovi in usnje. Poleg tega se je zavzela še za odpravo "ogromno zvišane vozne in tovarne cene pri železnicah, ki podražujejo vsako blago". SKS pa je zahtevala tudi spremembo davčne politike: "Vpelje naj se splošno pravično razdeljen dohodninski davek, a odpravi naj se davek na vojne dobičke."⁴⁷ Davčna reforma naj bi bila potrebna, "kajti velike plače jim še ne zagotavljajo spodobnega življenja".⁴⁸

SKS je nastopila za enako osnovo za obračun zemljiškega davka, ki bi po zakonu veljal za celotno državo enako:

Osnovno podlago za pobiranje zemljiškega davka tvorita kataster in pa zemljiška knjiga. Ta dva morata biti tako vestno sestavljena, da se brezhibno in točno ujemata. /.../ Da imamo vzoren kataster in vzorno zemljiško knjigo, ki docela odgovarjata gori navedeni zahtevi, po kateri se pobira davek v Sloveniji, ve vsak kmet dobro, ker davek redno plačujemo. Da pa, na primer v Srbiji nimajo ne katastra

⁴⁴ "Uspeh naše stranke"; "Oddaja zemlje v zakup ter preskrba stelje in lesa", *Kmetijski list*, 2. 10. 1919, št. 12, str. 2.

⁴⁵ "Izvozna carina", *Kmetijski list*, 7. 11. 1919, št. 14–17, str. 1.

⁴⁶ "Kmet in draginja", *Kmetijski list*, 9. 10. 1919, št. 13, str. 4.

⁴⁷ "Zahteve slovenskih kmetov na Štajerskem", *Kmetijski list*, 18. 12. 1919, št. 22, str. 4.

⁴⁸ "Kmet in draginja", *Kmetijski list*, 9. 10. 1919, št. 13, str. 4.

in ne zemljiške knjige in da cele pokrajine države ne plačujejo vsled tozadevne tehnične zaostalosti zemljiškega davka, tega pa, kakor se vidi, niti naši politični činitelji ne vedo. Morali bi se že davno zganiti in ukreniti vse potrebno. /.../ Ne gre, da bi Slovenija, ki ima manj rodovitno zemljo, plačevala za to, ker ima vzoren kataster in vzorno zemljiško knjigo, redno in točno svoj davek, nekatere pokrajine manj redno in netočno in ostale pa sploh nič.⁴⁹

Pomembna zahteva SKS, ki je sledila prej omenjeni davčni problematiki in ki naj bi zmanjšala draginjo, je bila tudi ureditev valute. Kot prvi ukrep pri reševanju valutne problematike so predlagali menjavo "krone za nove dinarje predvsem v obmejnih krajih, kjer je največ prilike za razne sleparije".⁵⁰ SKS je od finančnega ministrstva zahtevala, da v komisijo, ki bi se naj sestavila z namenom menjave denarja, vključi še njihove predstavnike. Zahtevo so argumentirali v izjavi uredništva: "Kmetje bomo tisti, ki bomo nevredni denar plačevali s svojim premoženjem; zato hočemo soodločati pri urejevanju njega vrednosti in pri zamenjavi. V vsakem kraju bo treba izslediti vse verižnike in nepotrebne prekupčevalce."⁵¹

Znano je, da se je po predlogu finančnega ministrstva in brez ozira na vrednost avstrijske krone ustvarila podlaga za zamenjavo krone v dinar v razmerju štiri proti ena. SKS je takšnemu tečaju odločno nasprotovala in poudarjala, "da se ne more, ker še ni dognana vrednost dinarja, kar na slepo izvršiti zamenjava, kar namerava storiti ministrstvo". Po mnenju pristašev SKS, naj bi bila na preizkušnji verodostojnost nove države:

Vse kriči, da je Jugoslavija demokratična država (to je: vsi enaki, da vlada ljudstvo). Vidi se pa, da /.../ vladati hoče le nekaj ljudi brez sodelovanja ljudstva. /.../ Državniki naj v prvi vrsti skrbijo, da gospodarsko ozdravijo državo, da uredijo državne finance, da ne bomo živeli samo na kredit. Zagrabijo naj brez usmiljenja vse vojne dobičkarje. Naloži naj se premoženjska oddaja. Zaseže se naj vse potom verižništva pridobljeno imetje. /.../ Ne pozabijo pa naj pri tem, da ima Srbija tudi težke vojne dobičkarje in tudi tem se ne sme prizanesti. Vpelje naj se nemudoma davek na razkošje. /.../ Država pa mora prevzeti jamstvo z vso svojo imovino in davčno močjo za naš denar ravno tako kot za dinar. /.../ Pod enakimi pogoji naj stopi naš novi državni novc na svetovni trg. Potem bomo pa videli, kako se bo ustanavljalo razmerje. Vsi dobro vemo, da je v osvobojenih bivših Avstro-Ogrskih deželah gospodarska sila in težišče našega izvoza.⁵²

⁴⁹ "Zemljiški davek in slovenski kmet", *Kmetijski list*, 18. 9. 1919, št. 10, str. 2.

⁵⁰ "Zahteve slovenskih kmetov na Štajerskem", *Kmetijski list*, 18. 12. 1919, št. 22, str. 4.

⁵¹ "Še nekaj o vrednosti (valuti) našega denarja in zamenjava za dinar", *Kmetijski list*, 4. 9. 1919, št. 8, str. 1.

⁵² Čemu 'Samostojna kmetijska stranka?', *Kmetijski list*, 1. 1. 1920, št. 1, str. 2; "O ureditvi naše valute",

V pomoč kmetom pri pridobivanju potrebnih finančnih sredstev je SKS ustanovila osrednje gospodarsko podjetje *Ekonom*. 29. oktobra 1919 je tako nastala kmetijska delniška družba, katere namen je bil

prodaja vseh kmetijskih pridelkov in preskrbovanje kmetov z vsemi potrebščinami, ustanavljanje kmetijskih pridelovalnih zadrug in družb, ustanavljanje in posredovanje za ustanavljanje tvornic v svrhu podelavanja poljskih in gozdnih pridelkov /.../ in določanje enotnih cen izpod katerih kmet ne bo prodal svojih pridelkov.⁵³

Ljudje bi bili tako preskrbljeni z vsemi potrebščinami, ki bi jih lahko kupili po nabavnih cenah neposredno pri pridelovalcih ali obrtnikih. Pri tem bi se izognili špekulacijam prekupevalcev, ki so se okoriščali na račun neorganiziranih kmetov. Člani *Ekonom*a so lahko postali le organizirani člani SKS. Članstvo je bilo dodeljeno z nakupom delnice, vredne 200 kron.⁵⁴ V začetku leta 1921 so delniško družbo *Ekonom* kot "razpečevalnico kmetijskih in gozdarskih pridelkov in potrebščin v Ljubljani" sicer preoblikovali v gospodarsko zadrugo.⁵⁵

V SKS so torej po ustanovitvi pospešeno izgrajevali gospodarsko bazo svojega delovanja. V kombinaciji z vsečnimi parolami se je zdelo, da podpora volivcev na volitvah v konstituanto ne more izostati.

Volitve v Ustavotvorno skupščino

V Začasnem narodnem predstavništvu, ki je imelo vlogo prvega jugoslovanskega parlamenta, SKS ni imela nobenega predstavnika. Vseeno pa si je prizadevala najti zaveznike na državni ravni.⁵⁶ Kot naravne zaveznice so se sprva zdele logična izbira srbske, hrvaške in bosansko-hercegovske agrarne stranke.

Kmetijski list, 29. 1. 1920, št. 5, str. 1.

⁵³ "Gospodarska organizacija Samostojne kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 20. 11. 1919, št. 18, 19, str. 1.

⁵⁴ "Kaj je ekonom in kaj hoče", *Kmetijski list*, 11. 12. 1919, št. 20, 21, str. 4; "Zahteve našega kmetijstva", *Kmetijski list*, 4. 3. 1920, št. 10, str. 2.

⁵⁵ Kot razloge za spremembo statusa *Ekonom*a je strankino glasilo objavilo sledeče: "Ker morejo zadruge najlažje izboljšati socialnogospodarski položaj v državi, se je vlada zavzela za zadruge, jim olajšala davčna bremena, pričela pospeševati njih delovanje z nižano carino in prometnimi olajšavami ter jim dovoljevati visoka brezobrestna posojila za daljšo dobo. Vseh teh ugodnosti pa ne uživajo delniške družbe, ker te so izrazit tip velekapitala, naš namen pa ni bil z ustanovitvijo delniške družbe ustanoviti kapitalistično podjetje, ampak podjetje, ki naj skrbi za gospodarsko povzdigo vseh članov – kmetov in obrtnikov. 'Ekonomu' kot zadrugi bo mogoče razpečevati kmetijske pridelke po najvišjih, kmetijske in obrtniške potrebščine pa po najnižjih cenah. Iz omenjenih dejstev mora biti torej vsakomur jasno, da je na mestu edino zadruga, ki more res uspešno ščititi kmeta in obrtnika." ("Ekonom", *Kmetijski list*, 24. 2. 1921, št. 8, str. 2).

⁵⁶ "Kaj dela vodstvo naše stranke?", *Kmetijski list*, 11. 3. 1920, št. 11, str. 3.

1. in 2. avgusta 1920 je v Beogradu potekal kongres agrarnih strank Jugoslavije. Udeležili so se ga ob SKS tudi gostje, ki so predstavljali sestrške organizacije: srbski *Savez zemljoradnika*, hrvaški *Seljački savez*, dalmatinski *Težački savez* ter *Savez težaka* iz Bosne in Hercegovine. Zbrani so načeloma sklenili ustanoviti enotno agrarno stranko za vso državo, a kongresnih sklepov niso nikoli uresničili. Edina kmetijska stranka, ki se kongresa ni udeležila, je bila HRSS Stjepana Radića. Njegov izgovor za odsotnost je bil, da način, s katerim se udeleženci kongresa lotevajo ustanovitve enotne stranke, ni ustrezen, saj "mora biti povsem neodvisna od meščanskih političnih tvorb". Od članov SKS so na kongresu sodelovali Josip Drofenik, Ivan Mermolja in Janko Rajer. Zavzeli so se za spremembo državne uprave po kmetijskih načelih, tako da bi kmet postal aktivni udeleženec in se ne bi skrival znotraj "prejšnjih kmetijskih organizacij drugih strank, ki niso nikdar odgovarjale popolnoma vsem potrebam kmeta, ampak delile le milosti, vsled česar kmetski stan ni mogel priti do veljave, ki mu pripada kot državo tvorečemu in vzdržujočemu stanu" ter za ustanovitev enotne kmetijske stranke za vso državo.⁵⁷ Vendar do uresničitve omenjene pobude ni prišlo.⁵⁸ Novo priložnost za uveljavitev na državni ravni je SKS dobila že kmalu, na volitvah v konstituanto.

Volilni boj se je uradno pričel mesec dni pred volitvami v Ustavotvorno skupščino, ki so bile razpisane za 28. novembra 1920, sicer pa je SKS vso svojo dejavnost že do takrat gradila na lastni promociji za prihajajoči dogodek. SKS je organizirala vrsto zborovanj, shodov in sestankov, ki so bili številčnejši na Štajerskem in na Dolenjskem. Na srečanjih so strankini odborniki opozarjali "kmetsko ljudstvo na potrebo močne kmetske organizacije in vzorne discipline". Somišljenike so pozivali, naj ustanavljajo knjižnice, bralna, izobraževalna in pevska društva ter seveda pridobivajo naročnike na *Kmetijski list*.⁵⁹

Zakon o volitvah v konstituanto, ki je bil v Začasnem narodnem predstavništvu sprejet 20. septembra 1920, je določal več kot petdeset volilnih okrožij, Slovincem sta pripadla dva. Mandati so se delili na navadne in "kvalificirane", za katere se je zahtevala univerzitetna izobrazba. Vsak četrti kandidat je moral biti "kvalificiran".⁶⁰ V *Kmetijskem listu* so tej določbi odločno nasprotovali. Zagovarjali so sistem: "Kolikor kak stan ob volitvah dobi glasov, toliko naj pa ima zastopnikov." Uvedba kvalificiranih mandatov jih je zbegala, saj so prisegali na zgolj kmečko članstvo v stranki in poudarjali, da imajo "dovolj inteligentnih kmetov,

⁵⁷ "Kongres jugoslovanskih kmetov v Beogradu", *Kmetijski list*, 15. 7. 1920, št. 29, str. 2; "Kmetski kongres", *Kmetijski list*, 29. 7. 1920, št. 31, str. 2; "Poročilo o kongresu, ki je bil dne 1. in 2. avgusta 1920", *Kmetijski list*, 12. 8. 1920, št. 33, str. 1; Prepeluh, *Kmetski pokret*, str. 12.

⁵⁸ "Seje izvrševalnega odbora naše SKS", *Kmetijski list*, 16. 9. 1920, št. 38, str. 1; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 94.

⁵⁹ "Vsem našim odborom in organizacijam", *Kmetijski list*, 29. 4. 1920, št. 18, str. 1.

⁶⁰ Prepeluh, *Kmetski pokret*, str. 13.

še dosti boljših kot je marsikateri sedanjí gosposki poslanec".⁶¹ Ker so v stranki sprva radi poudarjali, da je sestavljena samo iz kmetov, so se znašli v precejšnjih težavah. Pozivali so tudi kmetijske strokovnjake in živinozdravnike, da jim z vključitvijo v stranko ponujajo mesto na kandidatni listi. Tako so tudi intelektuali, ki jih je SKS sprva "prezirala", postopno začeli vstopati v vrste SKS.⁶²

8. septembra 1920 je SKS na Bledu priredila "prvi kmetški praznik". Vodil ga je strankin načelnik Jakob Kušar, članom SKS pa sta se na govorniškem odru pridružila še predstavnika sestrskih agrarnih strank Mihailo Avramović (*Saveza zemljoradnika*) in Đuro Ljubić (*Seljački savez*). Zbranim so pojasnili, da za krivično delo vlade niso krivi srbski kmetje in da bodo le združene kmečke množice dovolj močne, da se bodo uprle vladajočim silam ter imele možnost odločanja v državi.⁶³

Blejski manifestaciji so zlasti konec septembra in v oktobru 1920 sledili številni predvolilni shodi in tabori stranke.⁶⁴ V času volilnega boja so bile na shodih SKS izpostavljene predvsem zahteve, vezane na položaj kmeta. Med drugim je bilo govora o sprejemu kmečke ustave, ki bo kmetom zagotovila "kmetško samostojnost". Govorniki so nastopali proti dohodninskemu davku, trošarinam in izvozni carini. Po drugi strani pa so zagovarjali uvedbo davka na vojne dobičke, odpravo monopolov in korupcije. Zahtevali so odpravo privilegiranja posameznih stanov, saj bosta lahko le tako dosežena enakovrednost in enakopravnost. Nadalje so izražali pričakovanje, da bi bili kmetje preskrbljeni s stroji,

⁶¹ "Kmet kmeta!", *Kmetijski list*, 23. 9. 1920, št. 39, str. 1.

⁶² Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 13.

⁶³ "Kmetijski praznik na Bledu dne 8. septembra 1920", *Kmetijski list*, 16. 9. 1920, št. 38, str. 1.

⁶⁴ 15. septembra 1920 je potekal shod SKS v Šmartnem ob Dreti. 26. septembra 1920 so sledili shodi v Velenju, Šoštanju in Zgornji Polskavi, 3. oktobra v Sv. Frančišku pri Ljubnem, Gornjem Gradu, Šentjanžu in Ambrusu ter tabora v Lenartu v Slovenskih Goricah in Želimljah. Vrhunec zborovalne vneke SKS je nastopil sredi oktobra 1920. 10. oktobra so privrženci SKS organizirali shode v Posavju (Bizeljsko, Kapele, Dobova, Pišce, Artiče), 17. oktobra pa v Slovenskih goricah. 24. oktobra so bili na shodu v Kamniku, istega dne tudi na shodu v Št. Vidu nad Ljubljano, Bledu in v Št. Juriju pod Kumom. 28. oktobra je SKS organizirala tabor v Radovljici, 31. oktobra pa v Ljutomeru. Istega dne so potekali tudi strankini shodi v Vačah pri Litiji, v Stični, Sv. Petru, Podčetrtku, Bučah, Olimju in Kozjem. 1. novembra so se pristaši SKS zbrali na shodih v Podsredi, Koprivnici in Rogaški Slatini. 7. novembra je stranka priredila največ shodov v enem dnevu v času volilne kampanje: potekali so na Kokri, v Predvoru, v Brežicah, na Dobu pri Domžalah, v Radomljah, Kranjski Gori, Ratečah, Ljubnem, Podnartu, Šentrupertu, Novem mestu in Celju, kjer je potekal shod živinorejcev. 8. in 11. novembra so bila zborovanja v Kranju, Poljanah nad Škofjo Loko ter Srednji vasi v Bohinju, 14. novembra pa v Lužah pri Šenčurju, Cerkljah pri Kranju, Begunjah pri Cerknici, Cerknici, na Blokah, Starem trgu pri Ložu, v Radovljici, Žireh ter Mokronogu. Zadnji val zborovanj pred volitvami je potekal med 19. in 22. novembrom. Shodi stranke so potekali v Slovenj Gradcu, Železnikih, Selcah nad Škofjo Loko, Stražišču, Horjulu, na Igu, v Vrhpolju in Novem mestu. Časopisna rubrika, ki je poročala o zborovanjih SKS, je imela večinoma enotni naslov: "Naši tabori, shodi in sestanki", *Kmetijski list*, 21. 10. 1920, št. 43, str. 2; 11. 11. 1920, št. 46, str. 1; 18. 11. 1920, št. 47, str. 3; 25. 11. 1920, št. 48, str. 2. Glej tudi: "Šmartno ob Dreti", *Kmetijski list*, 7. 10. 1920, št. 41, str. 2; "Tabor SKS v Želimljah pri Ljubljani", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 2; "Pri Sv. Križu na Murskem Polju", *Kmetijski list*, 4. 11. 1920, št. 45, str. 2. V opombi navedena krajevna imena so pisana v oblikah, kot so bile v veljavi v času objave.

z gnojili, s semeni, gradile naj bi se nove ceste, vodovodi in elektrarne. Zahtevali so reformo kmetijskega šolstva in zmanjšanje stalnega vojaštva po ureditvi mej. Ob tem ko so se zavzemali za "našo staro pravdo", pa so v SKS hkrati še dodajali: "Priznavamo Bogu, kar je božjega in vladarju kar je vladarjevega. /.../ Zemlja je Božja in kmetova, zato se mora kmetška last priznati in varovati."⁶⁵

Kritike so govorniki SKS sicer namenjali na vse strani. Pucelj je tako, na primer, na shodu v Želimljah 28. oktobra 1920 poudaril domnevne slabosti vladajočih strank, ki so "vse nasprotnice kmeta." Glavna ost je bila usmerjena proti meščanom in duhovnikom: "Voditelji teh strank, v mestih meščanski sloji, po deželi pa duhovniki in nekaj mogotcev, so si, ko so po kmetških hrbtičkih zlezli na poslanske in pozneje na ministrske stolčke, ustvarili monopol na politiko, češ: ti, kmet, nas le poslušaj, saj itak nisi za politiko!"⁶⁶

V odnosu do liberalcev so bili v SKS seveda manj ostri, konflikti z njimi pa redkejši: "Vedeli smo že vnaprej, da bo naš boj lahek z liberalci, ki stoje že itak na robu prepada in ne izgube mnogo, če jim mi za nekaj uric prikrajšamo življenje."⁶⁷ Zmernejši del kritik so pristaši SKS namenili tudi socialdemokratom. Po eni strani so v SKS menili, da bi oblast nad narodi in državo moralo izvajati ljudstvo, ki tvori državo, torej "kmetški in delavski stan", po drugi strani pa so se delavci že organizirali in pri tem domnevno izključili možnost sovladanja s kmeti, ki si morajo zato prizadevati, "da si ustvarijo svojo lastno moč." Le združeni kmetje bi se lahko kosali tako z vladajočo elito kot tudi z organiziranim delavstvom, saj so v SKS tudi "diktat proletariata" imeli za "blodne sanje, ki morejo roditi samo nove revolucije".⁶⁸ "Rdečim brezdomovincem" so očitali, da "rinejo nepošteno na deželo s svojo organizacijo", saj naj bi bilo podeželje rezervirano za SKS:

Na deželi nimajo ničesar iskati. Ljudstvu ne morejo koristiti, temveč mu le škodujejo. Iščejo le glasove. Kakšen pomen naj ima pri njih propaganda 'Gubčeva zveza' ali sedaj 'Delavskokmetška zveza'? Smešno! Kar je na deželi, spada vse v eno stranko in ta je naša SKS, ki ima v programu zaščito vsakogar na deželi: kmeta, delavca in obrtnika.⁶⁹

Tako je glavna tarča kritik SKS ostala SLS. Ni bilo izdaje *Kmetijskega lista*, kjer se ne bi opredelili glede politične dejavnosti Koroškeve stranke. Navajali so

⁶⁵ "Slovenskemu kmetu, slovenskemu ljudstvu!", *Kmetijski list*, 21. 10. 1920, št. 43, str. 1.

⁶⁶ "Tabor SKS v Želimljah pri Ljubljani", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 2.

⁶⁷ "Klerikalci, liberalci in mi", *Kmetijski list*, 7. 9. 1920, št. 37, str. 1.

⁶⁸ "Volilna borba", *Kmetijski list*, 30. 9. 1920, št. 40, str. 1.

⁶⁹ "Mi in druge stranke", *Kmetijski list*, 11. 3. 1920, št. 11, str. 2; "Demokrati se razkrinkavajo", *Kmetijski list*, 8. 7. 1920, št. 28, str. 3.

Dr. Bogumil Vošnjak,
poslanec SKS v
Ustavotvorni skup-
ščini Kraljevine SHS
(NUK)

razloge, zakaj SLS ni stranka, ki bi po njihovih merilih lahko zastopala kmeta, češ

da je stranka gospodov in ne stranka kmetov, da cepi /.../ moč kmetskega ljudstva, ki mora biti edino, če naj si pridobi svoje pravice, /.../ da nikoli ne napada meščanskih in gosposkih strank, temveč vpije vedno samo na samostojne kmete, /.../ da s samoupravo pokrajine samo slepari, dočim njen vodja dr. Korošec glasuje za najhujši, centralizem, /.../ da pridiguje, da mora voditi kmet samo kmeta, v resnici pa jo (SLS.) vodijo samo doktorji in gospodje, /.../ da niso ves čas svoje vlade ničesar storili za kmeta, vse pa za strankarsko korito.⁷⁰

⁷⁰ "Zakaj mora biti vsakdo proti SLS?", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 2.

V SKS so SLS in Kmečki zvezi očitali agresivnost.⁷¹ Katoliški narodnjaki naj bi po mnenju SKS zlorabljali vero v politične namene, da bi kmete lažje nadzirali:

Če bi res delali za kmeta, bi vanj ne bilo treba vklepati vere in cerkve za agitacijo, ne bi jim bilo treba vedno strašiti z metanjem križa iz šole in z ločitvijo zakona itd. Nesramneži! Kdo je bolj nekrščanski kot oni sami? Kristus je učil ljubiti celo svoje sovražnike, oni pa blatijo, smešijo, zaničujejo in preganjajo vsakogar, če je še tako pošten človek, ako je nasproten njihovi umazani, najmanj krščanski politiki.⁷²

Deset dni pred volitvami v Ustavotvorno skupščino je izšel v *Kmetijskem listu* še zadnji veliki poziv kot obračun s Koroščevo stranko, zaradi katere so bili menda kmetje "vklenjeni v gosposke verige", osvobodi pa da jih lahko le SKS:

Kmetje, ako nočete biti sužnji na svoji lastni zemlji, ako nočete postati hlapci pijavk, ki so nas izsesavale nad 400 let, ako nočete postati izdajalci svojega stanu, ako nočete več hlapčevati gospodi – strnite svoje vrste dne 28. novembra, pustite ostudno sovraštvo, saj nas je gospoda samo ščuvala do danes, podajte si roke kot stanovski tovariši, pojdite vsi, kar vas je dobre volje, skupno v boj za našo Staro pravdo ter volite kandidate SKS.⁷³

Kandidatna lista SKS za volitve 28. novembra 1920 je predvsem odražala značaj kmečke volilne baze.⁷⁴ Nekoliko je morda od prevladujočega stano-

⁷¹ "Oklic vsem našim tovarišem širom domovine", *Kmetijski list*, 30. 9. 1920, št. 40, str. 1.

⁷² "Slovenski gospodar' in carina", *Kmetijski list*, 29. 7. 1920, št. 31, str. 3.

⁷³ "Poziv stranke", *Kmetijski list*, 18. 11. 1920, št. 47, str. 2–3.

⁷⁴ Za volitve za Ustavotvorno skupščino so na listi SKS v kranjskem volilnem okrožju kandidirali naslednji pristaši: Jakob Kušar, načelnik SKS in kmetijski posestnik v Notranjih gorah; Ivan Majcen, kmetijski posestnik in mesar v Šentjanžu na Dolenjskem; Ivan Pucelj, kmetijski posestnik in mesar v Velikih Laščah; Anton Kline, kmetijski posestnik in obrtnik v Gorenjem polju pri Toplicah; Anton Krsnik, kmetijski posestnik in župan na Brdu; Franc Blažon, urar v Novem mestu; Matej Špehar, kmetijski posestnik v Dolnjih njivah pri Vinici; Franc Demšar, kmetijski posestnik na Češnjici pri Železnikih; Ferdo Tomazin, ekonom v Šmartnem pri Litiji; Ivan Pipan, kmetijski posestnik v Vižmarjah; Josip Verbič, kmetijski posestnik na Vrhniki; Ivan Vesler, kmetijski posestnik v Zagorici pri Bledu. Kvalificirani kandidati za kranjsko volilno okrožje so bili: Janko Rajar, višji živinozdravnik v Ljubljani; dr. Jakob Kavčič, železniški uradnik, kmetijski posestnik v Žireh; Franc Zupančič, inženir in kmetijski posestnik v Šentrupertu; Albert Vedernjak, inženir in ravnatelj kmetijske šole na Grmu. Kandidati štajerskega volilnega okrožja so bili: Ivan Urek, kmetijski posestnik in župan v Globokem pri Brežicah; Jožef Drofenik, kmetijski posestnik v Št. Juriju ob južni železnici; Ivan Mermolja, kmetijski posestnik v Pesnici pri Mariboru; Ivan Kirbiš, kmetijski posestnik v Prepolju pri Račah; Jakob Nemec, kmetijski posestnik v Okoslavcih pri Ljutomeru; Franc Gorečan, kmetijski posestnik in kmetijski strokovnjak v Vojniku; Konrad Iršič, kmetijski posestnik v Mislinji; Franc Jesenek, kmetijski posestnik in župan v Grušovi pri Mariboru; Franc Štern, kmetijski posestnik v Planici pri Framu; Anton Lipovšek, kmetijski posestnik v Grušovi pri Mariboru; Viktor Premzl, kmetijski posestnik na Bizeljskem; Simon Toplak, kmetijski posestnik v Mostecu pri Ptuj; Jožef Kolarič, kmetijski posestnik v Sv. Bolfenku pri Središču; Jožef Robež, kmetijski posestnik in župan na Blanci; Anton Drev, kmetijski posestnik v Št. Janžu pri Velenju; Jakob Kušar, kmetijski posestnik v Notranjih gorah. Kvalificirani kandidati za štajersko

vskega okvira izstopala zgolj kandidatura Bogumila Vošnjaka, univerzitetnega profesorja v Ljubljani in nekdanjega člana Jugoslovanskega odbora. Podobno lahko ugotovimo za volilni nastop tržaškega politika Ivana Marije Čoka.⁷⁵

Ob skoraj tričetrtinski volilni udeležbi je na volitvah sicer zmagala SLS, ki je zbrala 14 mandatorov (po razveljavitvi devetega mandata SKS pa pridobila še enega). SKS je zasedla drugo mesto in dobila kar 9 poslanskih mest (pa naknadno enega izgubila). Sledile so JSDS s šestimi, komunisti s petimi, JDS s tremi in Narodno socialistična stranka (NSS) z dvema mandatoma. Prekmurska gospodarska stranka je ostala brez poslanca. Po napačnem štetju glasov v štajerskem volilnem okrožju je bil eden od mandatorov napačno dodeljen namesto SLS poslancu SKS. Nesporazum so odpravili šele konec leta 1921, ko je verifikacijski odsek predlagal razveljavitev spornega mandata SKS in ga dodelil SLS.⁷⁶ Od poslancev SKS so bili v kranjskem volilnem okrožju izvoljeni Jakob Kušar, Ivan Majcen, Ivan Pucelj in Janko Rajar, v štajerskem volilnem okrožju pa Ivan Urek, Ivan Mermolja, Jožef Drofenik in Bogumil Vošnjak.⁷⁷

Največji neuspeh na volitvah v Ustavotvorno skupščino je nedvomno doživela SLS. Občutno nazadovanje stranke je bilo vidno ob primerjavi z rezultatom na zadnjih državnozborskih volitvah v stari Avstriji leta 1911, ko je stranka osvojila 87 % slovenskih mandatorov v dunajskem parlamentu. Sicer je SLS s 37 % glasov še imela relativno večino med slovenskimi strankami, toda njena absolutna prevlada je bila prekinjena.⁷⁸ V SKS so bili lahko z dobro petino osvojenih glasov na Slovenskem zelo zadovoljni. Še zlasti, če upoštevamo, da je šlo za stranko brez tradicije. Kot je ugotovil Melik, so SKS sprva "imeli za stranko kmečkih veljakov, na volitvah pa se je ogrel zanjo dokaj širok in socialno pester krog kmečkih volilcev".⁷⁹ Pričakovanja ob vstopu

volilno okrožje: dr. Bogumil Vošnjak, univerzitetni profesor v Ljubljani; Štefan Dobnik, kmetijski posestnik in mlinar v Zlatoličju pri Ptuj; dr. Ivan Marija Čok, begunec iz Trsta; Franc Pahernik, inženir in kmetijski posestnik v Vuhredu; Janko Vizjak, okrajni živinozdravnik v Brežicah; Tone Uršič, višji državni živinozdravnik v Št. Janžu ob južni železnici. ("Naši kandidati", *Kmetijski list*, 4. 11. 1920, št. 45, str. 2; "Naši kandidati v štajerskem volilnem okrožju", *Kmetijski list*, 11. 11. 1920, št. 46, str. 2). V opombi navedeni krajevna imena in nazivi kandidatorov so pisani v oblikah, kot so bile v veljavi v času objave.

⁷⁵ Prim. Gorazd Bajc, *Zapletena razmerja: Ivan Marija Čok v mreži primorske usode* (Koper, 2000); Aleksandra Gačić, *Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat* (Ljubljana, 2017), str. 196 (dalje: Gačić, *Bogumil Vošnjak*).

⁷⁶ Vasilij Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 3–61. Prim. Jurij Perovšek, "Slovenska politika in vprašanje državne ureditve med zasedanjem Ustavodajne skupščine Kraljevine SHS (1920–1921)", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 2 (2002), str. 431–445, tu 432 (dalje: Perovšek, "Slovenska politika").

⁷⁷ "Izidi volitev v Sloveniji", *Kmetijski list*, 2. 12. 1920, št. 49, str. 2; Mikuž, *Oris*, str. 195.

⁷⁸ Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002), str. 58 (dalje: Rahten, *Slovenska ljudska stranka*).

⁷⁹ Melik, "Slovenski liberalni tabor", str. 22.

njenih poslancev na beograjski politični parket pa so postala seveda temu primerno visoka.

Vstop SKS v Pašićevo vlado

Ustavotvorna skupščina je pričela z delom 12. decembra 1920. S 309 mandati so bili najmočnejša stranka demokrati, ki so imeli 92 poslanskih sedežev. Tik za njimi so se z 91 mandati uvrstili radikalci. Komunistična stranka Jugoslavije je imela 58 poslancev, njej pa so sledili srbski agrarci in Jugoslovanska muslimanska organizacija (JMO), ki je povezovala Bošnjake. Radićeva HRSS, ki je na Hrvaškem dosegla absolutno prevlado, se zasedanja sploh ni udeležila. Arogantno ravnanje vlade Milenka Vesnića, ki je brezobzirno kršila nekatera temeljna pravila parlamentarizma, je samo še podžigalo nezadovoljstvo v vrstah opozicije. Tako je vlada sama sprejela poslovnik za konstituantno, kar je bilo v nasprotju s tradicionalnim načelom, da si parlament sam določa pravilnik o delu. Kršeno je bilo tudi načelo o potrebni večini za sprejetje ustave. *Krfska deklaracija*, ki sta jo leta 1917 podpisala Jugoslovanski odbor in srbska vlada, je namreč predvidevala kvalificirano večino dveh tretjin poslancev. To določilo je potem potrdil tudi regent Aleksander s *Prvodecembrskim aktom*. Toda Vesnićeva vlada se je na vse skupaj požvižgala in je določila za sprejetje ustave kar navadno večino. Za nameček pa je poslovnik še zahteval od poslancev, da ob prihodu v konstituantno prisežejo kralju.⁸⁰

Vprašanje prihodnje ureditve Kraljevine SHS je bilo seveda jedro vseh političnih razprav tako na ravni celotne države kot tudi na Slovenskem. Med slovenskimi strankami je bila SLS takrat v precej slabi formi, saj so jo že od prevrata naprej hromila soočanja med republikanskim in monarhističnim krilom. 9. decembra 1920 je vodstvo SLS na sestanku v Ljubljani sprejelo izjavo, da odklanja vladni ustavni načrt, svojim poslancem v konstituenti pa naročilo, da morajo vztrajati "brezpogojno na avtonomističnem programu". Po odhodu v opozicijo je tudi prepričani monarhist Korošec in zvesti zagovornik politike Aleksandra Karađorđevića zaostril svoje stališče do "beograjske čaršije" in visoko dvignil avtonomistični prapor SLS. Njeno glasilo *Slovenec* je bil v tem obdobju polno ostrih obsodb na račun politike kabineta Nikole Pašića, sestavljenega iz radikalcev in demokratov, ki je v začetku leta 1921 zamenjal Vesnićevega.⁸¹ Avtonomistično stališče so poleg SLS zagovarjali še pri NSS. V to smer pa je cilja-

⁸⁰ Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd, 1979), str. 89–93 (dalje: Gligorijević, *Parlament*).

⁸¹ Andrej Rahten, "Poseg Franca Kovačiča v razprave med slovenskimi monarhisti in republikanci", *Studija Historica Slovenica* 9, št. 2–3 (2009), str. 651–668.

la tudi znamenita izjava slovenskih kulturnih in znanstvenih delavcev.⁸²

Slovenski liberalci v JDS so nasprotno z zadovoljstvom ugotavljali, da boj za poslovniki ni razdvojil unitarističnih strank, med katere so se sami ponosno prištevali. Pozdravljali so dejstvo, da je opozicija razklana, saj se SLS in manjše opozicijske skupine niso želele vezati na Radića. Zagovornikom unitarizma se zato ni bilo treba bati, da bi prevladali federalisti. Zahteva po kvalificirani večini se je prvakom JDS zdela nepotrebna. Kar zadeva prisego kralju, pa so menili, da je pretežna večina poslancev v konstituenti za dinastijo Karadorđevićev. Odločanje o obliki državne ureditve naj bi bilo zgolj teoretično vprašanje, v praksi pa naj bi bilo rešeno že vse od združitve v skupno državo.⁸³

Če takšna stališča slovenskih liberalcev niso bila nobeno presenečenje, pa je bilo večja neznanka še v začetku zasedanja konstituante stališče SKS. Ta je v konstituenti sooblikovala koalicijo agrarnih strank, ki so tvorile *Zemljoradnički klub*. Štel je sprva 39 poslancev: 14 iz Srbije, 12 iz Bosne, 9 iz Slovenije, 3 iz Dalmacije in enega poslanca iz Vojvodine. Klub so vodili predsednik Vojislav Lazić iz Srbije, podpredsednika pa sta bila Ante Frantić iz Dalmacije in Pucelj. Član SKS Ivan Urek je bil eden od tajnikov. Slovenskemu odboru v klubu je predsedoval Pucelj, tajniške naloge pa je prevzel Janko Rajar. V odboru kluba za ustavne predloge je imel posebno mesto poleg Pucelja Vošnjak, ki se je tam kot pravnik dobro znašel.⁸⁴

Kar zadeva državnopravna razmerja, je SKS v skladu s svojim programom podpirala "notranje ujedinjenje našega troimenega naroda" in boj "proti vsem škodljivcem ter državo ogrožujočim elementom."⁸⁵ Čeprav so še konec leta 1920 z zatrjevanjem, da so za "avtonomijo iz ozirov ljudskega blagra, a ne zaradi politične moči", voditelji SKS zavračali očitke, ki so jih povezovali z naklonjenostjo centralizmu,⁸⁶ se je situacija po nastopu Pašićeve vlade popolnoma spremenila.

Pašićeve centralistične zamisli so prišle do izraza tudi v ustavnem načrtu, ki ga je zasnoval na podlagi ustave Kraljevine Srbije iz leta 1903. S tem je stari državnik še enkrat dokazal, da vidi v jugoslovanski državi zgolj razširjeno Srbijo. Zamislil si je centralizirano monarhijo, ki bi bila po modelu francoskih departmajev razdeljena na 33 pokrajin, s čimer bi bile izničene tradicionalne etnične in historične enote. Kralj bi bil tisti, ki bi na čelo pokrajinske uprave imenoval "velike župane". Poleg tega bi kralj potrjeval in razglašal zakone. Ali z drugimi besedami: zakoni, ki bi jih kot zakonodajno telo sprejela skupščina, ne bi bili

⁸² Perovšek, "Slovenska politika", str. 435.

⁸³ Albert Kramer, "Prve borbe v Ustavotvorni skupščini", *Njiva* 1 (1921), str. 1-4.

⁸⁴ "Ustavotvorna skupščina", *Kmetijski list*, 23. 12. 1920, št. 53, str. 1; Perovšek, "Slovenska politika", str. 432.

⁸⁵ "Program Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo", *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, št. 1, str. 1; Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 8.

⁸⁶ "Naši nasprotniki", *Kmetijski list*, 25. 11. 1920, št. 48, str. 1.

veljavni brez kraljeve odobritve. Prav tako tudi vlada ne bi bila odgovorna samo skupščini, ampak tudi monarhu.⁸⁷

Pašičev načrt je bil za SLS nesprejemljiv. Jugoslovanski klub, ki je povezoval slovenske in hrvaške katoliške narodnjake, je predložil lastni koncept državne ureditve, ki je bil neke vrste kompromis med centralizmom in federalizmom. Predvideval je razdelitev države na 6 pokrajin: Srbijo, Hrvaško in Slavonijo z Medmurjem, Bosno in Hercegovino z Dalmacijo, Črno goro ter Slovenijo s Prekmurjem. Te pokrajine bi imele vsaka svojo skupščino in vlado, pri čemer bi predsednika pokrajinske vlade prav tako imenoval kralj, vendar na predlog pokrajinske skupščine. Državni parlament bi bil dvodomen, sestavljali bi ga politična in socialno-gospodarska zbornica. V pristojnosti centralne vlade bi bili zunanja politika, vojska in mornarica, promet in skupne finance. Vsi ostali resorji bi spadali pod nadležnost pokrajinskih vlad, ki bi bile odgovorne pokrajinskim skupščinam. Nasprotniki iz demokratskih vrst so ustavnemu načrtu Jugoslovanskega kluba očitali, da želi uzakoniti federalizem, ki bi razbil narodno edinstvo in "oddaljeval plemo od plemena". Poleg tega pa naj bi vseboval sumljive podobnosti z avstro-ogrsko dualistično ureditvijo.⁸⁸

Ker je Pašić moral svojo radikalno-demokratsko vlado okrepiti, je v koalicijo želel pridobiti zlasti srbske agrarce in Bošnjake. Toda klub agrarne koalicije v konstituenti je sprva odklanjal vstop v vlado, s tem ko je zavzemal stališče, da v centralistični vladi ne vidi primerne partnerja za uresničitev lastnih ciljev. Toda znotraj kluba so se mnenja glede sodelovanja z vlado kmalu začela razhajati. To je bila posledica precejšnje heterogenosti kluba, zlasti na programskem nivoju in v pristopu do radikalno-demokratske vlade. Glavna ločnica je potekala med srbskimi "zemljoradniki", ki so v Pašičevih radikalcih videli glavnega razrednega sovražnika, ter med slovenskimi kmetijci, ki pa so se precej bolj od sivobradega "čika Baje" bali "klerikalne prevlade" SLS. Srbi so zatrjevali: "Ne mažimo si rok s starimi strankami, ki so polne grehov." Poslanci SKS pa: "Smo za vstop v vlado, ako je to izvedljivo z našim programom. Toda treba je izdelati naše pogoje!"⁸⁹

15. januarja 1921 so poslanci kluba agrarcev večinsko glasovali, da se gre v pogovore za vstop v vlado. Za pogajanja je bil v delegacijo kluba v imenu SKS izbran Vošnjak.⁹⁰ Toda enotnega stališča znotraj kluba še vedno ni bilo mogoče doseči. Februarja so se predstavniki SKS dogovarjali z bosanskimi kolegi, da

⁸⁷ Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper, 1995), str. 23; Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Portjeklo, povijest, politika* (Zagreb, 1988), str. 370–371.

⁸⁸ *Economicus*, "V borbi za ustavo", *Njiva* 1 (1921), str. 69–73.

⁸⁹ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 14–16.

⁹⁰ "Vstop v vlado", *Kmetijski list*, 3. 2. 1921, št. 5, str. 1.

ustanovijo svoj poseben klub. Toda zamisel je bila opuščena, češ da bi z izstopom iz obstoječega agrarnega kluba težko zagovarjali "svojo avtonomijo".⁹¹ Pri prepričevanju bosanskih kolegov je menda imel ključno vlogo Vošnjak.⁹²

6. marca 1921 je v ljubljanskem Narodnem domu potekal občni zbor SKS, ki so se ga udeležili vsi slovenski poslanci, razen Kirbiša in Vošnjaka. Prišlo je menda več kot 300 delegatov.⁹³ Kot gostje so se občnega zbora udeležili tudi predstavniki sorodnih strank: Čedomir Stanković iz Srbije ter Rista Džokić in Marko Gaković iz Bosne in Hercegovine. SKS je sprejela nov statut in predlog o ustanovitvi Zveze kmetijskih strank, ki bi predstavljala enotno državno kmetijsko stranko. Zborovalci so se zavzeli za "edinstvo države in gospodarsko svobodo". Če bi vlada izpolnila omenjena cilja, bi bili pripravljeni vanjo vstopiti tudi v SKS. Stanković je o polemikah glede nesoglasja srbskih in slovenskih poslancev v skupnem parlamentarnem klubu poudaril: "Nobenega idejnega nesoglasja ni, vsi imamo en cilj, vsi smo edini v tem, kaj hočemo. Samo glede taktike je med nami mala razlika, ki obstoji v tem, kako priti do cilja." Besede srbskega kolega je komentiral Pucelj, ki je v nadaljevanju zbranim podal naslednje pojasnilo:

Iz te različne naše predzgodovine pa izhaja tudi nesoglasje v naši taktiki in okolnost, da presojamo vsako vprašanje s svojega posebnega stališča. Iz tega pa izhaja tudi različno mnenje glede vstopa v vlado. Tudi Šumadijci hočejo podpirati vlado pri sprejemu ustave, nočejo pa vstopiti v vlado, ker se boje, da bi se s tem kompromitirali. Temu nasproti pa smo mi razumeli Pašića, ko je dejal, da je sicer naša moralna podpora v zadevi ustave razveseljiva, da pa za ugled države ni istega pomena, če se bojimo z vstopom v vlado povedati vsemu svetu, da krijemo ustavo s svojim imenom, da smo vsi eno.⁹⁴

Z vstopom v vlado bi tako omogočili izvedbo nujnih ukrepov, hkrati pa zapolnili manjkajoči del k Pašićevi vladni večini, s čimer bi SLS in bosanskim muslimanom preprečili vstop v vladno koalicijo. Glede na slišano, je občni zbor svojim poslancem izrekel zaupnico.⁹⁵

Prelomno točko je klub agrarne koalicije dosegel na klubski seji 15. marca 1921. Bosanski in srbski člani kluba, pri katerih je imel ključno vlogo Avramović, so od vlade zahtevali, naj čim prej reši vprašanje o ustavnem načrtu. Stanković pa je predlagal, da se predlog ustavnega načrta sprejme kot program kluba. Izključili bi vsebino, s katero se večina kluba ne strinja, prenovljen načrt pa bi

⁹¹ PAM, fond Ivan Pucelj, AŠ 1, Rajarjevo pismo Puclju, 5. 2. 1921.

⁹² Gačić, *Bogumil Vošnjak*, 207.

⁹³ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 17.

⁹⁴ "Občni zbor Samostojne kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 10. 3. 1921, št. 10, str. 1.

⁹⁵ Prav tam.

nato klub sprejel v svojem programu. Slovenski člani kluba na takšno odločitev niso pristali. Ker pri glasovanju o predlogu niso želeli glasovati, so slovenski poslanci podali odstopno izjavo. Ostali poslanci v klubu so z osmimi glasovi proti in devetimi za predlog sprejeli. Avramović je sicer v ožjem odseku ustavnega odbora zatrdil, da bodo člani okrnjenega kluba "brezpogojno glasovali za vsako ustavo." Nekdanji slovenski člani so po izstopu ustanovili Klub samostojnih kmetijcev, ki mu je začasno predsedoval Pucelj.⁹⁶

Po razkolu v klubu se je začela dinamična polemika, zakaj je do njega sploh prišlo. Avramović je v intervjuju za *Slovenec* SKS očital, "da je to klika in sicer klika, ki se je vrgla kot panter na tilnik slovenskega kmeta".⁹⁷ Po Avramovićevem mnenju naj bi bila SKS po svoji sestavi in politiki povsem meščanska stranka, ki da podpira veleposestnike in kapitaliste. Nasprotno pa so kmetijci trdili, da so odšli, ker je v klubu vladal "absolutizem nekaterih oseb". Problem pa naj bi bil tudi program srbskih kolegov, "ki da je sploh preveč komunistično pobarvan".⁹⁸ Za SKS je bil nesprejemljiv zlasti njihov predlog zemljiške reforme, "ki hoče, da zemlja ne bodi last posameznika, ampak last skupnosti". SKS je nastopila proti reformi, ki "zahteva, da prirastek na vrednost zemlje ne bodi v korist tistega, ki zemljo obdeluje, ampak v korist vseh". Takšno razdeljevanje naj bi dišalo po komunizmu.⁹⁹

Konec marca 1921 je Pašić vlado naposled preoblikoval in k radikalno-demokratski koaliciji priključil še JMO, ki je dobila dva ministrska mandata. Ko je 26. marca v vlado vstopila tudi SKS, je Pucelj prevzel ministrstvo za poljedelstvo in vode.¹⁰⁰ To odločitev je takrat podprl tudi nekdanji ljubljanski župan in starosta slovenskih liberalcev Ivan Hribar, ki je po prevratu postal prvi jugoslovanski poslanik v Pragi.¹⁰¹ Pucelja je spodbujal k prevzemu resorja, hkrati pa nanj apeliral, da bi celovito zagovarjal zahteve Slovencev pri oblikovanju ustave. Med drugim je od njega pričakoval, da bo člane prepričal proti delitvi slovenskega ozemlja na mariborsko in ljubljansko oblast, saj je dvomil v smotrnost takšne odločitve.¹⁰² Svaril ga je, da bi takšna politična poteza lahko stranko stala priljubljenosti med domačim narodom, hkrati pa bi bila dobro politično orožje drugih strank proti SKS v boju za prevlado.¹⁰³

⁹⁶ "Izstop iz kluba", *Kmetijski list*, 24. 3. 1921, št. 12, str. 1; Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 17.

⁹⁷ Gačič, *Bogumil Vošnjak*, str. 207.

⁹⁸ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 18.

⁹⁹ "Zakaj so šli naši iz kluba", *Kmetijski list*, 24. 3. 1921, št. 12, str. 1.

¹⁰⁰ Mikuž, *Oriš*, str. 201.

¹⁰¹ Prim. Igor Grdina, *Ivan Hribar. "Jedini resnični radikalec slovenski"* (Ljubljana, 2010), str. 104–105.

¹⁰² Jurij Perovšek, "Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 434–435.

Avtor v članku podrobneje piše o Hribarjevem pogledu na povojno politično prihodnost Slovencev.

¹⁰³ PAM, fond Ivan Pucelj, AŠ 1, Hribarjev dopis Pucelju, 25. 3. 1921; PAM, fond Ivan Pucelj, AŠ 1, Hribarjev

SKS sprva ni imela svojih zastopnikov ne v Narodni vladi SHS v Ljubljani ne v Deželni vladi za Slovenijo. Sestava omenjenih vlad je namreč večinoma odsevala predprevratno razdelitev slovenskega političnega spektra. Do spremembe je prišlo šele pomladi 1921, ko so v vladi Vilka Baltiča dobili resorje kar 3 predstavniki SKS: podpredsednik Štefan Dobnik ter poverjenika Alojzij Jamnik (za narodno gospodarstvo) in Franc Demšar (za kmetijstvo), sicer nekdanji poslanec SLS. Toda izkazalo se je, da je bila to tudi zadnja Deželna vlada za Slovenijo. Že sredi julija 1921 je namreč prenehala delovati, njeno zadnjo sejo pa je vodil Dobnik.¹⁰⁴

Medtem je spricho ministrske funkcije naraščal Pucljev osebni vpliv. Na njegov naslov so romale številne prošnje za posredovanja. Med drugim se je ukvarjal z zahtevami glede kmetijske šole na Gorenjskem, novih prostorov za inšpektorat državnih železnic, izvoznih ugodnosti za živino za zadrage in uvoznih carin.¹⁰⁵ S poudarjanjem manjših praktičnih uspehov pri uresničevanju interesov slovenskega kmeta je SKS računala, da ji bo podpora samo še naraščala. Med zahtevane ukrepe so sodili dvig cen živini, poljščinam in vinu, izboljšanje izvoza in polovično znižanje izvoznih carin, znižanje uvoznih carin za industrijske izdelke, oprostitev poslovnega davka za kmete in obrtnike, odprava trošarin na nekatere produkte, gradnja mostu čez Muro pri Veržeju, ustanovitev nove kmetijske šole na Gorenjskem, odprtje srednje kmetijske šole v Mariboru. Spricho naštetih prioritet so v SKS radi poudarjali, da so edina "gospodarska stranka" v Sloveniji.¹⁰⁶ Po mnenju Zečeviča so tako voditelji SKS poskušali upravičiti sodelovanje v centralističnih vladah in razhod s sorodnimi agrarnimi strankami.¹⁰⁷

Na volitvah v občinske odbore mestnih občin Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj, ki so bile 26. aprila 1921, je SKS dobila 21 % vseh odborniških mest. Volitve na deželi so potekale postopoma in ob zaključku je SKS dobila zastopstvo v štiristosedemnajstih občinah, skupno pa je imela 2619 odbornikov. To je bilo precej manj od SLS, ki si je s propagiranjem slovenske avtonomije uspela povrniti zaupanje in prevzela 61 % mest, t. j. 7654 odbornikov.¹⁰⁸ V SKS so upali na večji uspeh. Pojavljale so se kritike na račun sodelovanja z JDS, ki so menda velikokrat ravnali brez upoštevanja interesov SKS ali celo proti njim. Liberalci

dopis Puclju, 13. 6. 1921.

¹⁰⁴ Peter Ribnikar, "Narodna vlada SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo 1918–1921", v: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, I–III, ur. isti (Ljubljana, 1998, 1999 in 2002), str. 9–50, tu 26.

¹⁰⁵ PAM, fond Ivan Puclj, AŠ 1, Hribarjev dopis Puclju, 21. 3. 1921; Kavčičev dopis Puclju, 12. 3. 1921.

¹⁰⁶ "Naš minister Ivan Puclj", *Kmetijski list*, 6. 4. 1921, št. 14, str. 1; "Gorenjska kmetijska šola", *Kmetijski list*, 6. 4. 1921, št. 14, str. 1; "Iz Službenih novin Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca", *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, 27. 9. 1921, št. 117, str. 1.

¹⁰⁷ Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 95.

¹⁰⁸ Mikuž, *Oris*, str. 203; Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 19.

so ljudstvu sporočali, da naj bi bila SKS zgolj privesek JDS, kar je škodilo njenemu ugledu.¹⁰⁹ Sodelovanje v vladi torej ni izpolnilo pričakovanj SKS, da bo s tem še okrepila svoj položaj proti SLS.¹¹⁰ Kmalu pa se je pokazalo, da je bila tudi politika SKS v konstituenti zastavljena napačno, saj je začela izgubljati svoje privržence.

Rešitelji ustave in države

Po vstopu v vlado se je SKS v Beogradu zavzemala za čim prejšnji sprejem ustavnega predloga, kot ga je predlagala Pašićeva vlada. Kmetijski poslanec Urek je postal celo podpredsednik konstituante.¹¹¹ V spominih na ustanovno dobo Kraljevine SHS se je Vošnjak pohvalil, da je s podporo Pašićevemu ustavnemu predlogu storil skupaj "s peščico poštenih slovenskih kmetov" izrazito državotvorno dejanje.¹¹²

Od konca januarja 1921 do srede februarja 1921 je razprava o bodoči državni ureditvi potekala v skupščinskem ustavnem odboru, ki ga je vodil znani srbski pravnik Slobodan Jovanović. SKS je v odboru zastopal Vošnjak, ki je znotraj očitno vse manj "samostojne" kmetijske družčine v skupščini dobro izkoristil svoj status "kvalificiranega" poslanca.¹¹³ Njegovi sodobniki so ugotavljali, da je postal Vošnjak v Ustavotvorni skupščini kot predstavnik SKS prvovrstni "tolmač njenega mišljenja".¹¹⁴ Vprašanje pa je, kako so se njegova poudarjeno unitaristična stališča, ki jih je zagovarjal že med vojno kot član emigrantskega Jugoslovanskega odbora, ujemala s predstavami ostalih poslancev SKS, ki njegovih bogatih političnih izkušenj niso imeli. Prepeluhova ocena mišljenja Vošnjakovih kmečkih poslanskih kolegov je bila v tem oziru precej skeptična: "Na ustavno vprašanje nove države niso polagali velike važnosti. V tem pogledu so bil[i] tako rekoč brez skušenj in znanja. Do volitev so bili zagovorniki široke ljudske in pokrajinske samouprave."¹¹⁵

14. aprila 1921 se je v konstituenti začela načelna razprava o ustavni ureditvi. Vošnjak se je sicer dokaj neprepričljivo trudil utemeljiti razliko med uni-

¹⁰⁹ PAM, fond Ivan Pucelj, AŠ 1, Pismo Saše Železnikarja Pucelju, 20. 4. 1921.

¹¹⁰ Prim. PAM, fond Ivan Pucelj, AŠ 1, Dopis tajništva SKS v Mariboru Pucelju, 18. 4. 1921; PAM, fond Ivan Pucelj, AŠ 1, Jamnikov dopis Pucelju, 15. 6. 1921.

¹¹¹ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 19.

¹¹² Bogumil Vošnjak, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu. Utisci i opažanja iz doba svetskog rata i stvaranja naše države* (Beograd–Zagreb, 1928), str. 382 (dalje: Vošnjak, *U borbi*).

¹¹³ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 15.

¹¹⁴ Josip Hohnjec, "O ustavi naše države", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928; zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), str. 295–338, tu 318 (dalje: Hohnjec, "O ustavi").

¹¹⁵ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 15.

tarizmom in centralizmom. Prvega, ki naj bi bil "začetek in konec državnega življenja", je zagovarjal, drugega pa odklanjal. Bil je za decentralizacijo, vendar ne na osnovi plemensko začrtanih pokrajin.¹¹⁶ Njegov koncept upravne decentralizacije je temeljil na drugih, zlasti gospodarskih kriterijih. Na čelu pokrajine bi bil predsednik pokrajinske skupščine in kraljevi namestnik. Pokrajinska skupščina bi poleg izvoljenih pokrajinskih odborov imela upravno in zakonodajno oblast v pokrajini. Delokrog pokrajinske uprave bi med drugim obsegal upravo pokrajinskega imetja, gradnjo cest, železnic, mostov, poljedelstvo, gozdarstvo, ribištvo in zdravstvo.¹¹⁷

Vladni ustavni predlog je Vošnjak odločno podpiral, v določenih delih pa se mu je zdel še celo premalo unitaristično naravnano. Glede vprašanja monarhije ali republike, ki je takrat pretresalo tudi vrste SLS, pa so v glasilu SKS že v začetku leta 1921 zapisali, da "ne moremo zahtevati, da mora večina plesati tako, kakor mi hočemo". Odločitev o obliki vladavine so prepuščali Srbom in se zavzeli za popolno nacionalno enotnost. Za novo državo so predlagali ime, ki ne bi vsebovalo imen narodov – Jugoslavija. S tem bi premagali ideološke razlike med narodi in dokumentirali zavedanje, da v novi, združeni državi Slovenci, Hrvati in Srbi postanejo en narod.¹¹⁸

Posebej odločno pa je Vošnjak nastopil pri utemeljitvi uradnega jezika Kraljevine SHS. Na enem od zasedanj ustavnega odbora je celo nasprotoval 3. členu osnutka ustave, ki ga je Pašićeva vlada predložila Ustavotvorni skupščini. Osnutek tega člena je določal, da je uradni jezik kraljevine srbsko-hrvaški jezik, medtem ko "v slovenskih krajih velja kot uradni jezik tudi slovenski dialekt". V razpravi o podrobnostih osnutka ustave je Vošnjak predlagal, da iz člena izbrišejo izraz "slovenski dialekt" in kot uradni državni jezik določijo "srbsko-hrvaško-slovenski jezik". S tako odločitvijo bi bili korak bliže nastanku enega naroda z enim narodnim jezikom, ki bi bil osnova za razvoj kulture jugoslovanskega naroda. Predlog so potrdili vsi člani ustavnega odbora, razen komunisti. Vošnjakove intervencije se ni dalo popraviti oz. spremeniti. To so poskušali poslanci socialdemokratskega kluba, ki so predlagali, da bi za Slovenijo veljal kot uradni jezik slovenski. Tega predloga pa ustavni odbor ni potrdil.¹¹⁹

Za razliko od poslancev Jugoslovanskega kluba, ki so Pašićevemu predlogu oporekali do konca, je SKS pokazala precej večjo fleksibilnost. Vošnjak je v

¹¹⁶ V zvezi s tem je Vošnjak 7. februarja 1921 v ustavnem odboru izjavil: "Mi nismo došli amo kao borci za centralizam. /.../ Za unitarizam smo mi svi, a za centralizam nismo. Unitarizam, je početak i osnova našeg državnog života. Decentralizacija treba da stvara nove centre, koji ne smiju biti plemenski." (Hohnjec, "O ustavi", str. 318).

¹¹⁷ "Ustavotvorna skupščina", *Kmetijski list*, 10. 2. 1921, št. 6, str. 1; "Pokrajine in avtonomija", *Kmetijski list*, 17. 2. 1921, št. 7, str. 3.

¹¹⁸ "Republika", *Kmetijski list*, 6. 1. 1921, št. 1, str. 1.

¹¹⁹ Perovšek, "Slovenska politika", str. 437–438.

imenu SKS poudaril, "da bo glasoval za sprejem ustave, ker je državi potrebna, ker ni reakcionarna, ker predvideva samoupravo po okrožjih in končno, ker onemogućuje plemenske politične grupacije". Pri tem je bil pripravljen iti celo tako daleč, da je deloma zatajil znamenito *Krfsko deklaracijo*, ki jo je leta 1917 sam podpisal, češ da v danih razmerah ni povsem izvršljiva. Ugovarjal je tudi očitkom, da bo ustava sprejeta brez zastopnikov največje hrvaške stranke in je torej naperjena proti Hrvatom. Po Vošnjakovem mnenju celo 49 mandatov HRSS naj ne bi odražalo "prave ljudske volje".¹²⁰ No, razvoj dogodkov je pokazal, da je Vošnjak tovrstne kritike znal v Beogradu dobro vnovčiti. O tem priča zlasti njegovo imenovanje za poslanika Kraljevine SHS v Pragi konec julija 1921.¹²¹

Pašić je v zaključnem govoru pred načelnim glasovanjem 12. maja 1921 povedal, da predložena ustava nudi vse potrebne garancije, ki so potrebni za demokratični razvoj. Poleg tega je nastala po vzoru na srbsko, ki naj bi jo Srbiji nekoč zavidali vsi demokratični narodi. Še zlasti naj bi si jo želeli "bratje" v Avstro-Ogrski, ki naj bi "ječali pod težkim avtokratskim režimom in govorili, kdaj bomo doživeli, da bi tudi mi imeli iste svoboščine in iste pravice, ki jih imajo Srbi v Srbiji". No, sedaj naj bi se jim želja izpolnila. Na očitke o pretirani centralizaciji je Pašić odgovoril, da naj bi bila nujna zaradi zunanjepolitičnih razmer. Državo je potrebno okrepiti, to pa naj ne bi bilo mogoče s staroavstrijsko metodo, ki je "brate" razdvajala, namesto da bi jih združevala. Po Pašičevem mnenju naj bi bila za konsolidacijo države potrebna ena vlada in en parlament. Dejal je, da ne razume tistih, ki neprestano govorijo o enem troimenem narodu, po drugi strani pa se zavzemajo za avtonomne pokrajinske enote, kot jih je poznala stara Avstrija. Pašić je Slovencem in Hrvatom svečano zagotovil, naj ne skrbijo, da bi jim Srbi po vsem, kar so naredili "za svobodo in združitev svojih bratov", storili kaj žalega.¹²²

V razpravi v Ustavotvorni skupščini je na koncu prevladala Pašičeva (samo) volja. Opozicijske stranke so se namreč bojevale proti predsedniku vlade povsem nekoordinirano. Povsem nekooperativni hrvaški tribun Radić je sploh odklonil sodelovanje v konstituenti, ker ni hotel priseči zvestobe srbskemu kralju. Komuniste je vlada izločila iz igre z zloglasno *Obznano*. Poslanci Narodnega kluba, ki so v konstituenti zastopali barve hrvaških meščanskih krogov, so sicer dolgo vztrajali in prepričevali vlado, naj hrvaško vprašanje rešuje sporazumno in ne z diktatom. Toda tudi njihove zahteve je Pašić gladko prezrl. Tik pred načelnim glasovanjem 12. maja 1921 je Narodni klub protestno zapustil

¹²⁰ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 19–20.

¹²¹ Na poslaniškem mestu pa se je Vošnjak obdržal komaj poldrugo leto, nakar je bil proti svoji volji odpoklican. Menil je, da se mu je zgodila "v tej praški aferi" velika krivica. Pri tem pa menda prav Pašić, ki mu je Vošnjak pomagal reševati ustavni načrt, "ni igral lepe igre". (Vošnjak, *U borbi*, str. 382).

¹²² Rahten, *Slovenska ljudska stranka*, str. 81–82.

Pašičeva vlada pri zaprisegi kraljeve vojske, 18. avgusta 1921; v sredini Ivan Pucelj, takrat minister za kmetijstvo (Ostalina Ivana Puclja)

konstituanto. Kot zadnji so 14. junija iz skupščine odkorakali poslanci Jugoslovanskega kluba. Ko se je tako Pašić znebil glavnine opozicije, je dan pred odločilnim glasovanjem sklenil sporazum še z zastopniki SKS ter JMO in Džemijeta muslimanskih begov, s čimer si je dokončno zagotovil večino.¹²³

Po polletnem delu Ustavotvorne skupščine je bila na srbski nacionalni praznik, 28. junija 1921, *Vidovdanska ustava* sprejeta. Zanj je glasovalo 223 poslancev, proti pa 35. Med slovenskimi strankami so zanj poleg liberalcev v JDS glasovali le še poslanci SKS. Proti so se izrekli slovenski narodni socialisti in socialni demokrati. Tjeh potezi SKS je sledil negativen odmev v slovenski javnosti, ne samo med nasprotniki, ampak tudi med lastnimi somišljeniki, kar je vodilo v stopnjevanje notranjih razprtij v stranki.¹²⁴ Pravzaprav je bila SKS edina od agrarnih strank v konstituenti, ki je glasovala za *Vidovdansko ustavo*. Anton Novačan, ki je postal novi (kratkotrajni) slovenski zaveznik srbskih "zemljoradnikov", je ob tem ugotovil, da so v SKS "prestregli srčno kri slovenskega kmeta",

¹²³ Gligorijević, *Parlament*, str. 106–107; Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 24; Perovšek, "Slovenska politika", str. 441.

¹²⁴ Mikuž, *Oris*, str. 204–208, Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 95–96; Vodopivec, *Od Pobljinove slovnice*, 174–176;

a "namesto v kelih zlat, natočili so jo v korito sebičnosti".¹²⁵

SKS se je sicer tudi po sprejetju *Vidovdanske ustave* uspela obdržati na slovenski politični sceni, a je ostala precej izolirana. V beograjski vladi je sedela do konca leta 1922, ko je Pašić ni več potreboval za zagotavljanje večine svoji narodnoradikalni vladi.¹²⁶ Na skupščinskih volitvah leta 1923 je SKS dobila le en mandat, ki je pripadel Puclju. Slednji je nato kot poslanec ali minister spretno krmaril med črmi beograjske politike vse do razpada države. A volilnega rezultata iz leta 1920 ni SKS nikoli več uspela ponoviti. Njeno geslo "V boj za staro pravdo" je očitno izgubilo svojo prepričevalno moč.

Nina Steinbacher, Andrej Rahten

"IN THE FIGHT FOR OLD JUSTICE!"

– ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE INDEPENDENT AGRICULTURAL PARTY UNTIL THE END OF THE CONSTITUENCY MEETING

SUMMARY

After the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on December 1, 1918, important changes occurred in Slovene politics. The main political orientations of the time remained catholic, liberal, and social-democratic, but soon new political parties and groups began to emerge. As a serious alternative to the All-Slovene People's Party (VLS), led by Anton Korošec, a new political party was established in the Slovene countryside on June 1, 1919. It was the Independent Agricultural Party (SKS) that influenced work of local villagers. Although a party of the rich liberal class in the countryside, it soon managed to attract wider rural classes and it soon threatened the traditional political forces.

¹²⁵ Melik, "Slovenski liberalni tabor", str. 22–23.

¹²⁶ Prepeluh, *Kmetijski pokret*, str. 20.

Although the party was "independent" by name, the researches show that it was financially and politically supported by the Yugoslav Democratic Party (JDS), since JDS wanted to beat the political opponents VLS by supporting SKS.

The main protagonist of the SKS was Ivan Pucelj (1877–1945), member of the Parliament for several times and minister. Although we still don't have the complete monography about SKS, we can learn a lot about it in its early years from the work of Albin Prepeluh. Recently an increasing interest has been felt among historians in the activities of Pucelj and his political companions. This article deals with the founding and early activities of the SKS as well as with its politics until the end of the constituent convention meeting of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The SKS reached the peak of its development shortly after its establishment, in the elections to the Constitutional Assembly, when it won the most mandates in its history.

The landowner Jakob Kušar was elected to be the first head of the SKS. Other members of the party leadership came from the rural environment as well. The party was officially registered at the Regional Government for Slovenia on June 26, 1919. After the party officially started to work, the bulletin *Kmetijski list (Agricultural Journal)* started to come out.

The SKS relatively soon became organisational stable, so it was time to bring its political programme into life. The leaders of SKS appealed farmers to join, they emphasized the importance of education and demanded the establishment of agricultural schools by the authorities, they stood up for the competitiveness of agricultural products, which would be achieved by improving transportation, trade and customs, all for the benefit of the farmers. Regarding the issue of the agrarian reform, they strived for its "fair" implementation to preserve Slovene large estates as much as possible. By intendant "farmer constitution" poor farmers could be protected by getting their own representatives in government, who could achieve several benefits, including the shorter military service.

With this programme SKS took part in the elections in the constituent convention on November 28, 1920, where it surprisingly collected a fifth of all Slovenian votes and received eight parliamentary seats. The party achieved a similar success in the elections to the municipal committees in major cities on April 26, 1920. But after that a rapid decline in its support can be noticed. At the end of March 1921 SKS entered the government led by Nikola Pašić and Ivan Pucelj became minister for agriculture and water. Changes in the orientation of SKS negatively influenced the support among voters, although SKS continued to follow the attempts to improve the farmers' situation.

After entering the Belgrade Government SKS abandoned its previous demands for Slovene autonomy and firmly placed itself on the side of "Yugoslav integralism" and centralism at Constituent Assembly. The party's representatives,

including the experienced politician and the member of the former emigrant Yugoslav Committee, Bogumil Vošnjak, emphasized the "unitary-national" programme and were eager to accept the government's institutional proposal as soon as possible. The *Vidovdan Constitution* finally passed on June 28, 1921, also with the help of SKS votes, which led to strong critics of party's political opponents as well as their own members. The punishment for its unprincipled politics followed already in the parliamentary elections in 1923, when SKS won only one mandate.

VIRI IN LITERATURA

ASBL – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Ivana Puclja.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Ivan Pucelj, AŠ 1.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Kmetijski list – Ljubljana, letniki 1919–1928.

.....

Bajc, Gorazd, *Zapletena razmerja: Ivan Marija Čok v mreži primorske usode* (Koper, 2000).

Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika* (Zagreb, 1988).

Berberih-Slana, Aleksandra, "Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji. Od nastanka Kraljevine SHS do volitev v narodno skupščino leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), str. 37–60.

Čepič, Zdenko, "Slovenske politične stranke o agrarni reformi med svetovnim vojnama", *Zgodovinski časopis* 49, št. 2 (1995), str. 259–280.

Economicus, "V borbi za ustavo", *Njiva: revija za gospodarstvo, politiko in prosveto* 1 (1921), str. 69–73.

Gačič, Aleksander, *Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat* (Ljubljana, 2017).

Gašparič, Jure in Škrubej, Katja (ur.), *Odvetnik in oblast. Dr. Igor Rosina (1900–1969)* (Ljubljana, 2017).

Gligoričević, Branislav, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd, 1979).

Gosar, Andrej, "Glas vpijočega v puščavi. Dvajset let ideoloških trenj in težav v slovenskem krščanskem socialnem gibanju", *Revija 2000*, št. 37–39 (1987), str. 85–133.

Grdina, Igor, *Ivan Hribar. "Jedini resnični radikalec slovenski"* (Ljubljana, 2010).

Hohnjec, Josip, "O ustavi naše države", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), str. 295–338.

Ivešič, Tomaž, "Skriti dokumenti Ivana Puclja", *Dileme. Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 1, št. 1–2 (2017), str. 213–246.

Kramer, Albert, "Prve borbe v Ustavotvorni skupščini", *Njiva* 1 (1921), str. 1–4.

Kranjec, Silvo in Koblar, France, "Ivan Pucelj", v: *Slovenski biografski leksikon*, II. knjiga, ur. Franc Ksaver Lukman (Ljubljana, 1976), str. 590–591.

Marušič, Branko, "Ivan Pucelj", v: *Sto slovenskih politikov* (Ljubljana, 2002), str. 156.

Melik, Vasilij, "Izidi volitev v konstituanto leta 1920", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 19–24.

- Mikuž, Metod**, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana, 1965).
- Perovšek, Jurij**, "Ivan Pucelj", v: *Enciklopedija Slovenije*, 10. zv. (Ljubljana, 1996), str. 12.
- Perovšek, Jurij**, "Slovenska politika in vprašanje državne ureditve med zasedanjem Ustavodajne skupščine Kraljevine SHS (1920–1921)", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 2 (2002), str. 431–445.
- Perovšek, Jurij**, "Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 421–442.
- Pirjevec, Jože**, *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper, 1995).
- Prepeluh, Albin**, *Kmetijski pokret med Slovenci po prvi svetovni vojni* (Ljubljana, 1928).
- Prunk, Janko**, "Politične koncepcije slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982), str. 117–134.
- Prunk Janko**, "Radić in Slovenci 1919–1928", *Zgodovinski časopis* 39, št. 1–2 (1985), str. 25–34.
- Rahten, Andrej**, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002).
- Rahten, Andrej**, "Poseg Franca Kovačiča v razprave med slovenskimi monarhisti in republikanci", *Studia Historica Slovenica* 9, št. 2–3 (2009), str. 651–668.
- Rahten, Andrej**, "Radić na štajerski fronti Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 171–190.
- Ratej, Mateja**, "Slovenska ljudska stranka na Štajerskem med leti 1923 in 1929", *Studia Historica Slovenica* 5, št. 1–2–3 (2005), str. 493–512.
- Ratej, Mateja**, "Pogledi na revščino: iz korespondence Ivana Puclja, ministra za socialno politiko in narodno zdravje Kraljevine Jugoslavije", *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, št. 2 (2013), str. 64–78.
- Ribnikar, Peter**, "Narodna vlada SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo 1918–1921", v: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, I–III, ur. isti (Ljubljana, 1998, 1999 in 2002), str. 9–50.
- Steinbacher, Nina**, *Liberalizem na slovenskem podeželju – politični profil Ivana Puclja*, diplomska naloga, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta (Maribor, 2012).
- Vodopivec, Peter**, *Od Poblinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2006).
- Vošnjak, Bogumil**, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu. Utisci i opažanja iz doba svetskog rata i stvaranja naše države* (Beograd–Zagreb, 1928).
- Zečević, Momčilo**, *Na zgodovinski prelomnici – Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929* (Maribor, 1986).

Author: **STEINBACHER Nina**

B.A. in History and Biology, M.A. in Management of Knowledge
Osnovna šola bratov Polančičev
Prešernova 19, SI–2000 Maribor, Slovenia

Co-Author: **RAHTEN Andrej**

Ph.D., Full Professor, Research Counselor
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History
Koroška 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **"IN THE FIGHT FOR OLD JUSTICE!"**

**– ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE INDEPENDENT AGRICULTURAL PARTY UNTIL
THE END OF THE CONSTITUENCY MEETING**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 19 (2019), No. 1, pp. 71–106, 126 notes, 3 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Independent Agricultural Party (SKS), Ivan Pucelj, Bogumil Vošnjak, constituent assembly, unitarism, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

Abstract: In this article which is based on newspaper and archival sources is described the functioning of the Independent Agricultural Party in the founding period of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The authors evaluated the programme and the party's key priorities and described the results of the 1920 constituent assembly election when the party was awarded the most seats in its history. In addition, they present the work of its members in the light of discussions on the constitutional system of the Yugoslav state.